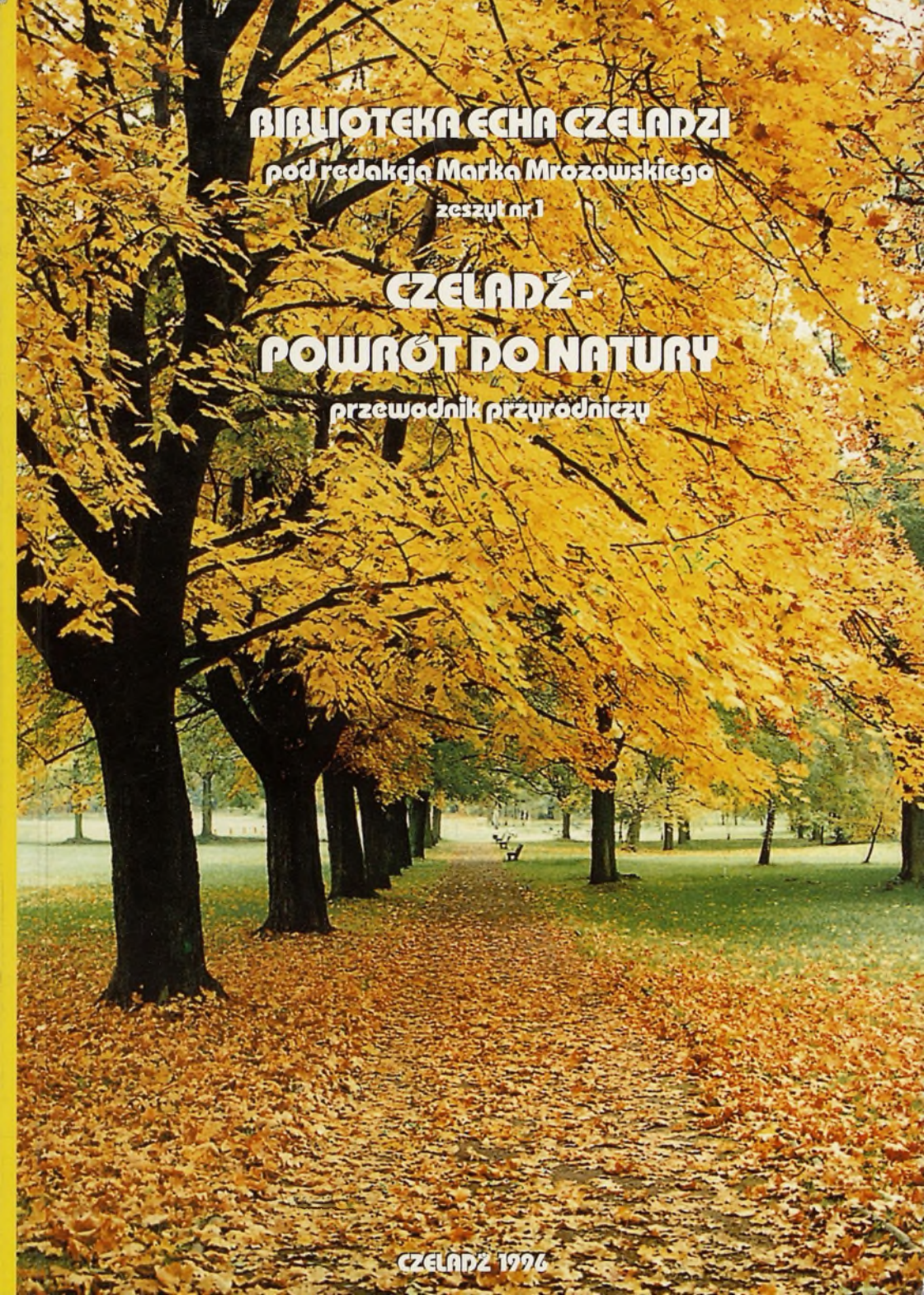

BIBLIOTEKA ECHA CZELADZI

pod redakcją Marka Mrozowskiego

zestyl nr 1

CZELADŹ - POWRÓT DO NATURY

przewodnik przyrodniczy

CZELADŹ 1996

BIBLIOTEKA ECHA CZELADZI

pod redakcją Marka Mrozowskiego

zeszyt nr 1

CZELADŹ - POWRÓT DO NATURY

dalek ty! przewodnik przyrodniczy

ISSN 1426-3858

CZELADŹ 1996

Tekst i zdjęcie:

**Barbara Tokarska-Guzik
Jacek Gorczyca
Aleksander Herczek
Adam Rostański.**

rozdział .2

przygotowano w oparciu o tekst opracowany przez Józefa Lewandowskiego.

Autorzy są pracownikami naukowymi Uniwersytetu Śląskiego.

Redakcja: „Biblioteka Echa Czeladzi” 41-250 Czeladź ul. Katowicka 45.

**Skład i druk: Zakład Matej Poligrafii, Mirosław Horyń
41-250 Czeladź ul. Wojkowicka 21 tel. 165-39-58**

**Wydano na zlecenie Wydziału Ochrony Środowiska Urzędu
Miasta Czeladź ze środków budżetu miasta.**

SPIS TREŚCI

Wstęp.

- I. Rys historyczny.
- II. Charakterystyka środowiska przyrodniczego.
 - Położenie, granice, miejsce w podziale regionalnym
 - Budowa geologiczna
 - Stosunki wodne
 - Warunki klimatyczne
 - Szata roślinna
 - Stan środowiska przyrodniczego
- III. Flora i fauna.
 - Zasoby i różnorodność gatunkowa roślin zielnych, drzew i krzewów.
 - Ważniejsze składniki flory.
 - Skład i zróżnicowanie dendroflory.
 - Uwagi o faunie miasta.
- IV. Obszary i obiekty przyrodniczo cenne.
 - Enklawy „dzikiej” przyrody.
 - Zieleń urządzona.
 - parki
 - fauna parków
 - cmentarze
 - Drzewa o wymiarach pomnikowych.
- V. Strategia zabezpieczenia powiązań przyrodniczych miasta z terenami sąsiadującymi.
 - Ochrona przyrody w Czeladzi.
 - Korytarze ekologiczne i obszary łącznikowe.
 - Tereny dogodne do wykorzystania w procesie dydaktycznym.
 - Zielony program dla miasta.
- VI. Słowniczek.

WSTĘP

Środowiskiem życia ponad połowy ludności świata są miasta. Miasto, generalnie pojmowane jako wysoce skomplikowana struktura osadnicza, definiuje się i opisuje z różnych punktów odniesienia. Przez niektórych naukowców traktowane jest jako swoisty ekosystem - swoisty, bo zdominowany przez konsumentów, z dopływem materii z zewnątrz, spoza samego systemu miasta. Stąd możliwości samoregulacji takiego ekosystemu są bardzo ograniczone. Bilans tlenu, którego zbyt mało produkuje skąpa zieleń miejska, może być poprawiony przez dopływ z zewnątrz. Stąd tak ważne jest zachowanie płuc miejskich - parków, skwerów, drzew ulicznych i korytarzy powietrznych - przerw w zabudowie, które pozwalają na dopływ tlenu z zielonego pierścienia drzew i lasów otaczających miasta i pozwalających na ucieczkę szkodliwych gazów i wyziewów samochodowych.

Miasta Aglomeracji Katowickiej (Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego) należą do najsilniej zdegradowanych pod względem przyrodniczym obszarów w Polsce, są także uznawane za najbardziej zanieczyszczone w Europie. Ich mieszkańcy żyją w warunkach silnego oddziaływania substancji toksycznych, stanowiących zagrożenie dla życia i zdrowia. Tu właśnie szczególnego znaczenia nabiera rozpoznanie zasobów i stanu środowiska przyrodniczego miast i ich strefy podmiejskiej oraz wskazanie obszarów szczególnie wartościowych, godnych ochrony i zachowania.

Właściwe zabezpieczenie tych obszarów i włączenie ich w świadomie kształtowany system terenów zieleni nie tylko podnosi walory krajobrazowe i estetyczne miasta, ale także przyczynia się do poprawy warunków życia jego mieszkańców.

Czeladź jest jednym z najstarszych miast w regionie, „ściśniętym” przez miasta z nią sąsiadujące. W związku z tym nie posiada typowej dla przeciętnego miasta strefy podmiejskiej z obszarami leśnymi, łąkami i polami uprawnymi. W tych warunkach ważne jest obok zachowania najmniejszych nawet obszarów przyrodniczo wartościowych, także odpowiednie kształtowanie sieci łączącej te tereny z podobnymi obszarami miast - sąsiadów.

Władze Czeladzi dobrze rozumieją te uwarunkowania. Dlatego też proponowały współpracę miastom Będzin, Katowice, Siemianowice i Sosnowiec w zakresie harmonijnego zagospodarowania terenów granicznych. Ponadto aktywnie uczestniczą w pracach programu HABITAT, którego celem jest właśnie harmonijny rozwój całej aglomeracji (konurbacji) katowickiej. W programie tym ma swoje miejsce również cała dolina Brynicy, mająca tak istotne znaczenie dla fauny i flory Czeladzi.

Niniejsze opracowanie stanowi próbę syntetycznego opisu środowiska przyrodniczego miasta. Sporządzone zostało na bazie bardziej obszernej i szczegółowej pracy „Waloryzacja przyrodnicza miasta Czeladzi” autorstwa dr Barbary Tokarskiej-Guzik, dr Jacka Gorzycy, dr hab. Aleksandra Herczeke oraz dr Adama Rostańskiego. Dla mieszkańców Czeladzi ma ono niezwykle istotne znaczenie. Po pierwsze - stanowi „fotografię” stanu istniejącego, będącego w przyszłości bazą, do której będą się odnosić przyrodnicy analizując zmiany środowiska; po drugie - stanowi niezbitą dowód, że nawet w trudnych warunkach Natura jest w stanie się bronić i budować różnorodność swych form; a po trzecie - świadczy o tym, że pomimo powszechnego przeświadczenia o stanie klęski ekologicznej w naszym regionie, nasze miasto prezentuje się relatywnie korzystnie - co powinno nastrajać nas optymizmem.

Małgorzata Jastrzęb

Marek Mrozowski

Zabytkowa zabudowa mieszkaniowa przy ul. Ciasnej.

**Stara zabudowa mieszkaniowa z przełomu XIX i XX wieku.
Czeladź - Piaski.**

I. RYS HISTORYCZNY

Czeladź należy do najstarszych ośrodków miejskich w regionie. Początki osadnictwa na jej terenie sięgają paleolitu. Pierwsza stała (udokumentowana) osada pochodzi z epoki kultury lużyckiej (ok. 700 lat pne.). Historia samego miasta sięga XI wieku. Od 1178 r. należała do Księstwa Opolsko-Raciborskiego. W tym okresie zbudowany zostaje „ćwierćmilowy” most graniczny (tzw. Gawła), przy którym zaczyna rozwijać się miasto. Od 1228 r. Czeladź staje się własnością wojewody opolskiego Klemensa z Ruszycz, który osadę fortyfikuje. Prawa miejskie uzyskuje z rąk księcia opolskiego Władysława I (1260-1262), dla którego stanowi siedzibę i bazę wypadową na Kraków. Jest w tym okresie kasztelanią, parafią i posiada dziedzicznego wójta. Od 1281 r. miasto przechodzi pod panowanie książąt bytomskich, a od roku 1318 książąt cieszyńskich. W 1443 r. Czeladź wraz z okolicą zostaje sprzedana biskupom krakowskim i wchodzi w skład Księstwa Siewierskiego. Niezbyt precyzyjne wytyczenie granicy staje się źródłem wielowiekowego sporu pomiędzy Czeladzianami, a właścicielami Michalkowic i Bańgowa. Spór ten, zapoczątkowany w 1615 r. trwał aż do 1815 r., kiedy to Kongres Wiedeński wytyczył ostatecznie granice państw, a przy okazji zachodnią granicę miasta. Od 1567 r. miasto jest ośrodkiem ariańskim. W 1589 r. w czeladzkim ratuszu zostaje podpisany pakt, na mocy którego Maksymilian Habsburg zrezygnował z praw do Tronu Polskiego. Pierwszy znany burmistrz wyłania się z mroków historii w 1649 r. Jest nim Mateusz Kawka (Kwacik). W 1790 r. Sejm Wielki przyłącza Księstwo Siewierskie do Polski. W 1792 r. król Stanisław August Poniatowski uczynił Czeladź wolnym miastem królewskim. Ale życie w Czeladzi toczy się szybko. Już rok później miasto wchodzi w skład Królestwa Prus, w okresie wojen napoleońskich (od 1807-1813) jest włączone do Księstwa Warszawskiego, a od 1815 r. do Królestwa Polskiego.

Najnowsza historia Czeladzi jest nierozzerwalnie związana z górnictwem. Początki zorganizowanej eksploatacji węgla sięgają 1868 r. W 1879 r. powstaje Towarzystwo Bezimienne Kopalń Węgla „Czeladź”, a w 1899 Towarzystwo Górniczo-Przemysłowe „Saturn”. Przy obu kopalniach powstają wzorcowe, jak na owe czasy, kolonie górnicze, zmieniające w sposób zasadniczy oblicze i charakter miasta.

Rok 1996, to kolejny przełom w historii Czeladzi. Miasto przestaje być ośrodkiem górnictwem. W dalszym ciągu jednak będzie budować swoją przyszłość w oparciu o przemysł, usługi i handel. Dzisiejsza Czeladź jest miastem średniej wielkości wtopionym w wielkoprzemysłowy region Śląska i Zagłębia.

II. ŚRODOWISKO PRZYRODNICZE MIASTA

Położenie, granice, miejsce w podziale regionalnym.

Czeladź leży w północno-wschodniej części województwa katowickiego, w ciągu miast składających się na Aglomerację Katowicką (Górnośląski Okręg Przemysłowy). Powierzchnia miasta wynosi ok. 1640 ha, a liczba mieszkańców przekracza 38 000. Miasto sąsiaduje od północy i wschodu z Będzinem, od południowego wschodu z Sosnowcem, od południa z Katowicami, a od zachodu i północnego zachodu z Siemianowicami Śląskimi.

Pod względem geomorfologicznym miasto usytuowane jest w centralnej części **Plaskowyżu Bytomsko-Katowickiego**, należącego do **Wyżyny Śląskiej**. Jego centrum położone jest w dolinie Brynicy, pozostała część miasta znajduje się w obrębie Wyżu Czeladzi. Miasto leży na wysokości 260 - 305 metrów n.p.m. (średnio 270-280), około 20 metrów poniżej maksymalnych kulminacji plaskowyżu, usytuowanych na jego północnych i wschodnich peryferiach. Deniwelacje obszaru wynoszą więc około 30 - 40 metrów, a jego rzeźba ma charakter falistej powierzchni, rozciętej południkową doliną Brynicy, o szerokości dochodzącej do 2 km.

Budowa geologiczna

Plaskowyż, na którym położone jest miasto, budują skały węglanowe (dolomity i wapień) **triasu**, wchodzące w skład głównej struktury tektonicznej regionu - **niecki bytomskiej**. Utwory te na powierzchni pokrywa cienka powłoka piaszczysto-gliniastych osadów **czwartorzędu**.

Poniżej utworów triasu (na głębokości od 80 - 100 metrów) zalegają węglonośne osady **karbonu**. Skały te (mułowce i piaskowce) budują tzw. **siodło główne górnośląskiej niecki węglowej**. Węgiel kamienny eksploatowany był w kopalni „Saturn”, której szyby wydobywcze usytuowane były w południowej części miasta. Eksploatacja, prowadzona w kilku poziomach, schodzi do głębokości ok. 400 m od powierzchni. Kopalnia „Saturn”, z uwagi na wyczerpanie się pokładów węgla, została postawiona w stan likwidacji i będzie jedynie pełnić funkcję odwadniającą.

Stropowe partie formacji triasowej budują tzw. **dolomity kruszczońskie**, zawierające minerały (siarczki) cynku (blenda cynkowa) i ołowiu (galena). W XIX

wieku rudy te były przedmiotem eksploatacji powierzchniowej - wydobywano tzw. **galmany** - utlenione rudy cynkowo-olowiowe, zalegające gniazdowo na wychodniach dolomitów kruszczośnych.

Utwory triasowe są silnie skrasowiałe. Stare **trzeciorzędowe** formy krasowe (tzw. leje krasowe) wypełnione są glinami i ilami wietrzeniowymi zawierającymi liczne konkracje żelaziste (tlenki żelaza i manganu), będące przedmiotem eksploatacji tzw. **rud bobowych i glinek ogniotrwałych**. Formy młodego - czwartorzędowego krasu, wykształcone są w postaci nieregularnych szczelin, którymi infiltrują wody opadowe.

Na utworach triasowych, w dolinie Brynicy i na jej stokach zalegają zmiennej miąższości (od kilku do 25 metrów) osady **czwartorzędowe**. Są to głównie piaski i żwiry rzeczne, zakumulowane w dolinie podczas dwóch ostatnich **zlodowaceń plejstocenijskich** (zlodowacenie Odry i Wisły) oraz w **holocenie**. Poza obszarem doliny, kulminacje terenu budują wspomniane wapienie i dolomity, a w lokalnych obniżeniach zalega cienka warstwa (do kilku metrów) glin i rumoszy zwietrzelinowych oraz pyłów eolicznych (zglinionych lessów) wieku plejstocenijskiego.

Stosunki wodne

Czeladź położona jest w środkowym biegu rzeki Brynicy, należącej do zlewni Wisły. Rzeka jest obecnie uregulowana o wyprostowanym i obudowanym korycie. Prowadzi ona zanieczyszczone (pozaklasowe) wody, w dużej części zasilane słonymi wodami kopalnianymi. Na terenie miasta znajduje się ponadto kilka niewielkich, sztucznych zbiorników wodnych, powstałych w dawnych wyrobiskach piasku i lokalnych zagłębieniach terenu.

Warunki klimatyczne

Klimat Czeladzi, podobnie jak całego obszaru Wyżyny Śląskiej, charakteryzowany jest cechami klimatycznymi dzielnicy częstochowsko - wieluńskiej. Zaznacza się tu przewaga wpływów oceanicznych nad kontynentalnymi, a ponadto, dzięki bliskości Bramy Morawskiej, sporadyczne oddziaływanie docierających tu z południowego zachodu mas powietrza zwrotnikowego.

Średnia temperatura roczna w ostatnim dziesięcioleciu wynosiła $8,2^{\circ}\text{C}$, średnia temperatura maksymalna $32,2^{\circ}\text{C}$, a minimalna $-19,3^{\circ}\text{C}$ (dane dla Katowic).

Zapylenie powietrza jest przyczyną znacznego zachmurzenia, cząsteczki pyłu stanowią bowiem jądra kondensacji pary wodnej. W ostatnim dziesięcioleciu zanotowano średnio 98,8 dni pochmurnych i 47,7 dni słonecznych na rok (średnia wieloletnia: dni pochmurne 155; pogodne 35).

Suma opadów w ciągu ostatnich dziesięciu lat wyniosła średnio 653,3 mm w roku. Pokrywa śnieżna zalega przeciętnie 60 dni. Średnie minima dobowe przyjmują ujemne wartości od połowy listopada, a trwają prawie do końca marca, przymrozki pojawiają się jednak dość często już w październiku i jeszcze w kwietniu, a sporadycznie obserwowane są w maju i we wrześniu. Okres bezprzymrozkowy trwa więc średnio 180 dni, a okres wegetacyjny - czyli z temperaturą ponad 5°C jest oceniany na 200 do 210 dni.

Szata roślinna

Pierwotnie na obszarze zajmowanym dzisiaj przez miasto dominowała roślinność leśna. Przeważały tu wówczas żyzne lasy liściaste i bory mieszane. Wyniesienia terenu na glebach nawapiennych porastały lasy bukowe. Wschodnią i południową część miasta zajmowały grądy (mieszane lasy lipowo - grabowe). W północnej i północno-wschodniej części miasta na gliniasto piaszczystych glebach bielichowych występowały bory mieszane z sosną i dębem. W dolinie Brynicy rosły łęgi olszowo-jesionowe (żyzne, wilgociolubne lasy liściaste z bujnym wielowarstwowym runem).

Położenie Czeladzi w centrum Zagłębia Węglowego, wywarło piętno na dzisiejszym obrazie szaty roślinnej i świata zwierzęcego. W granicach miasta nie zachowały się nawet niewielkie fragmenty naturalnej roślinności. W miejscach, gdzie człowiek zniszczył naturalną pokrywę roślinną rozwija się specyficzna roślinność synantropijna (towarzysząca człowiekowi).

W krajobrazie miasta dominują tereny zieleni urządzonej: parki, skwery, zielen osiedlowa i przyuliczna i rozległe tereny nieużytków porolnych. Jedynie fragmentarycznie, na obszarach pozostawionych przez dłuższy czas spontanicznej sukcesji, roślinność nabiera cech półnaturalnych.

Stan środowiska przyrodniczego

Pomimo, iż miasto należy do najstarszych w regionie do dziewiętnastego stulecia zachowało charakter typowo rzemieślniczo-rolniczy. Dopiero działalność osiedleńcza i przemysłowa, nasilająca się od końca XVIII wieku, spowodowały znacz-

W składzie flory przeważają gatunki rodzime. Wilczomlec sosnka - roślina ciepłolubnych muraw.

Zbiorowisko ruderalne wysokich bylin z bylicą pospolitą i groszkiem bulwiastym.

Tygrzyk paskowany gatunek chroniony.

ne przemiany środowiska przyrodniczego miasta. Naturalny i półnaturalny krajobraz zdominowany został przez krajobraz kulturowy i w ostatnim stuleciu - miejsko-przemysłowy. Z uwagi na intensywny rozwój górnictwa i przemysłu hutniczego, już od początków XIX wieku, miasto Czeladź i okolica ma silnie przeobrażoną litosferę. Przejawia się to obecnością licznych wyrobisk poeksploatacyjnych (kamieniołomów, piaskowni i glinianek), hałd kopalnianych oraz tzw. niecek osiadaniowych - spowodowanych eksploatacją podziemną. Gleby, pierwotnie bielcowe i rędzinne (na wychodniach skał węglanowych) są obecnie zakwaszone i charakteryzują się zwiększoną koncentracją metali ciężkich (związków ołowiu, cynku, kadmu), wykluczającą ich rolnicze użytkowanie. Wody powierzchniowe są zanieczyszczone ściekami komunalnymi i zasolone zrzutami wód kopalnianych. Jedynie wody triasowe (których zwierciadło położone jest poniżej poziomu Brynicy) mają jeszcze charakter użytkowy. Jest to obecnie główne bogactwo naturalne miasta i okolic.

Głównymi związkami zanieczyszczającymi powietrze są: dwutlenek siarki, tlenki azotu, tlenek węgla, benzo-a-piren oraz pyły. Na terenie miasta stężenie dwutlenku siarki, podobnie jak pozostałych składników gazowych, jest przekroczone. We wszystkich punktach pomiarowych odnotowuje się również (ponad 6-krotne) przekroczenie dopuszczalnych norm stężenia pyłu zawieszonego w powietrzu. Ze stopniem zanieczyszczenia powietrza ściśle związane jest zanieczyszczenie gleb. (Raport o stanie środowiska naturalnego w Czeladzi, UM, 1994).

III. FLORA I FAUNA

Warunki siedliskowe w mieście cechuje swoistość i znaczne zróżnicowanie. Działalność człowieka prowadzi do przekształceń lub likwidacji naturalnych siedlisk i ich zastępowania przez zupełnie nowe, sztuczne układy. W efekcie środowisko miejskie przedstawia układ przypominający mozaikę obszarów o różnych powierzchniach i odmiennych typach roślinności ze specyficzną florą i fauną.

Zasoby i różnorodność gatunkowa roślin zielnych, drzew i krzewów.

Na florę miasta składają się rośliny spontanicznie („dziko”) rosnące oraz hodowane przez człowieka. Aktualne badania botaniczne prowadzone w granicach Czeladzi potwierdziły występowanie w stanie dzikim około 450 gatunków roślin naczyniowych (paprotników i roślin kwiatowych) co stanowi ok. 35% ogólnej liczby podawanej dla obszaru Górnego Śląska (1300 gatunków - za Rostańskim, 1995).

Aktualne warunki siedliskowe panujące na terenie miasta wpływają bezpośrednio na charakter i zróżnicowanie flory. Dominacja w krajobrazie miasta obszarów zmienionych działalnością człowieka: zabudowanych i użytkowanych rolniczo sprzyja rozwojowi flory synantropijnej (związanej z człowiekiem). Składają się na nią rośliny obcego pochodzenia tzw. antropofity, które zostały rozpowszechnione przez człowieka świadomie lub zostały zawleczone, a także te które „wymknęły” się spod gospodarki i zdziczały oraz rośliny miejscowego pochodzenia tzw. apofity, które korzystają z siedlisk stworzonych przez człowieka.

We florze miasta dominują rośliny rodzime stanowiące ok. 70% jej składu ogólnego, gatunki obcego pochodzenia stanowią 30%. Wśród „obcych przybyszów” są to zarówno rośliny, które zostały wprowadzone do flory krajowej w okresie wczesnohistorycznym (do XVI wieku), jak również tzw. „nowsi przybysze”, czyli rośliny zawleczone głównie z kontynentu amerykańskiego, po XVI wieku. Większość gatunków z tych grup (zwanych odpowiednio: archeofitami i kenofitami) to chwasty polne i ogrodowe.

Stosunkowo niski udział gatunków leśnych i zaroślowych we florze należy wiązać z brakiem w granicach miasta większych kompleksów leśnych i zaroślowych.

Podobnie ograniczony jest udział we florze miasta gatunków łąkowych. Dawne siedliska łąkowe skoncentrowane w dolinie Brynicy zostały przekształcone

Łyska, pospolity przedstawiciel chruścieli.

**Zarośla wierzbowe i trzcinowiska na brzegu zbiornika przy ul. Wiejskiej ,
stanowią miejsca gniazdowania i schronienia wielu gatunków zwierząt.**

(osuszone) na znacznej powierzchni lub zlikwidowane (zabudowane).

Najmniej licznie reprezentowane są rośliny wodne i torfowiskowe. Ich występowanie jest ograniczone do niewielkich, sztucznych zbiorników wodnych zlokalizowanych w zachodniej i wschodniej części miasta. W wodach Brynicy zaobserwowano zaledwie 2 gatunki z tej grupy. Wynika to z zanieczyszczenia wody i zlikwidowania jej naturalnego koryta. Większość roślin wodnych (przede wszystkim rdestnic) odnotowanych w toni rzeki w końcu XIX wieku aktualnie nie występuje.

Rośliny drzewiaste: drzewa, krzewy i krzewinki stanowią około 18 % składu ogólnego flory. Związane są z obszarami zadrzewionych nieużytków, niewielkimi płatami zarośli oraz terenami zieleni urządzonej.

Ważniejsze składniki flory

Na terenie Czeladzi występuje aktualnie 11 gatunków roślin objętych ochroną, w tym: 5 objętych ochroną ścisłą i 6 znajdujących się pod ochroną częściową oraz 3 regionalnie rzadkie. Do lokalnie rzadkich roślin (posiadających pojedyncze stanowiska na terenie miasta) zaliczono 10 gatunków.

Rośliny objęte ochroną ścisłą to: **barwinek pospolity, bluszcz pospolity, cis pospolity, dziewięciśł bezłodygowy, jarząb szwedzki, kruszczyk szerokolistny**, natomiast wśród gatunków częściowo chronionych znajdują się: **centuria pospolita, kalina koralowa, konwalia majowa, kruszyna pospolita, pierwiosnka lekarska i wilżyna ciernista**. Część z wymienionych gatunków została świadomie wprowadzona przez człowieka na tereny zieleni urządzonej: do parków i ogrodów (cis, jarząb, kalina, konwalia), a także na cmentarze jako rośliny okrywowe (barwinek, bluszcz). Pozostałe występują „dziko” głównie na terenie nieużytków.

Do roślin regionalnie rzadkich należą: **sitowiec nadmorski i pływacz zwyczajny** - związane z siedliskami wodnymi oraz **pajęcznica gałęzista**, która jest gatunkiem leśno-zaroślowym. Sitowiec rośnie w zbiorniku wodnym w parku Grabek. Pływacza odnotowano w stawie przy ul. Wiosennej.

Spośród roślin lokalnie rzadkich, (bardzo rzadkich w skali miasta) jednocześnie coraz rzadziej spotykanych w regionie wymienić należy paprocie: **zanokcię skalną i murową** oraz **zachyłkę trójkątną** występujące na starym wapiennym murze cmentarza parafialnego przy ul. Cmentarnej i Nowopogońskiej. **Rdestnice: scieśniona, kędzierzawa, pływająca i grzebieniasta** oraz **rzęsa trójrówkowa** to coraz rzadsze rośliny wodne spotykane w zbiornikach z niezanieczyszczoną wodą, których

jest tak niewiele na terenie miasta. **Jaskier bulwkowaty i pięciornik siedmiolistkowy** reprezentują grupę roślin murawowych. Fragmenty tych zbiorowisk spotkać można na ograniczonych powierzchniach w rejonie wzgórza Bożecha i w dolinie Brynicy.

Skład i różnicowanie dendroflory

Na terenie miasta zinwentaryzowano łącznie 142 taksony drzew i krzewów, w tym 124 taksony roślin okrytozalążkowych oraz 18 nagozalążkowych. Dendroflora miasta obejmuje 65 gatunków rodzimych, 54 gatunki obcego pochodzenia, 8 form mieszańcowych i 15 odmian. Wśród gatunków obcego pochodzenia najliczniej reprezentowane są gatunki północno - amerykańskie (26), azjatyckie (20) i południowo - europejskie (6).

Do częstych na terenie miasta drzew rodzimych, rosnących głównie na obszarach zalesionych nieużytków, należą: **brzoza brodawkowata, jesion wyniosły, jarzębina, topole i wierzby**. Do pospolitych gatunków krzewów należą: **kruszyna, bez czarny i czerwona, ptasia**. Duży udział w spontanicznym zarastaniu nieużytków mają także gatunki obcego pochodzenia: **robinia akacjowa** (inaczej grochodrzew - nazywana potocznie akacją) i bardzo często spotykany na terenie miasta **klon jesionolistny**. W parkach, a także wzdłuż ulic najczęściej spotykać można: **kasztanowce, robinie, topole, lipy, klony, wierzby**. W nasadzeniach przyulicznych wykorzystywane są również efektownie kwitnące i owocujące **głogi i jarząbki**. Szczęólnego uroku, zwłaszcza wiosną, przydają miastu drzewa owocowe rosnące w prywatnych ogrodach, na skwerach i w parkach.

Wśród interesujących drzew Czeladzi wymienić należy gatunki introdukowane (wprowadzone przez człowieka) takie jak: **milorzab dwuklapowy, perelkowiec japoński i iglicznia** (glediczja) **trójcierniowa**. Milorzab dwuklapowy jest drzewem osiągającym wysokość 30 m, o charakterystycznych wachlarzowatych liściach skórzastych w dotyku. Jest to gatunek reliktowy i endemiczny, występujący naturalnie w Chinach. Do Polski pierwsze okazy milorzębu sprowadzono w XVIII wieku. Te piękne drzewa, zwłaszcza w jesiennych, złocistych barwach są wprowadzane do parków i ogrodów także ze względu na odporność na mrozy i zanieczyszczenie powietrza. W Czeladzi 2 okazy milorzęba rosną w dawnym parku szkolnym przy ul. Mickiewicza. Perelkowiec japoński (szupin japoński) to drzewo dorastające do 25 m wysokości, posiadające szeroką koronę o liściach podobnych do robinii. Kwitnie obficie w lecie, kiedy większość drzew już przekwitła. Kremowobiałe, pachnące kwiaty zebrane są w duże, luźne wiechy na końcach pędów. Iglicznia trójcierniowa (glediczja) jest wysokim drzewem o liściach pierzastych przypominających mimozy

Wstężyk, częsty mieszkaniec parków i ogródków działkowych.

Jeż.

i akacje. Egzotycznego wyglądu dodają charakterystyczne długie ciernie (do 10 cm) zwykle z 1-2 bocznymi rozgałęzieniami oraz owoce: długie, płaskie skręcone strąki, utrzymujące się na drzewie do wiosny.

Na uwagę zasługują także odmiany ozdobne: o barwnych liściach (tj. buk pospolity w odmianie purpurowej, świerk kłujący w odm. sinej) i pokrojowe: zwisające (jesion wyniosły i jarzębina w odm. zwisłej, wierzba biała w odm. płaczącej, brzoza brodawkowata w odm. Younga), kuliste (robinia, klon pospolity) i stożkowate (topole, dąb szypułkowy).

Wśród interesujących gatunków krzewów wymienić należy: **derenia właściwego** o jadalnych owocach wielkości wiśni, **parczelinę trójlistkową** o atrakcyjnych owocach podobnych do owoców wiązów, trzmielinę i **klon «Ginnala»** o ozdobnych, barwnych owocach.

Na uwagę zasługują także pnącza. Zimozielony **bluszcz pospolity** spotykany jest na cmentarzach. Do obsadzeń budynków najczęściej wykorzystywany jest **winobluszcz** - szczególnie atrakcyjnie prezentujący się jesienią podczas przebarwiania liści na kolor żółty i czerwony.

Uwagi o faunie miasta

Stopień przekształcenia środowiska przyrodniczego miasta znajduje odzwierciedlenie w składzie gatunkowym występujących tu zwierząt. Są to w większości gatunki synantropijne lub występujące w siedliskach silnie przekształconych. Tym niemniej na terenie miasta znaleziono kilka gatunków rzadkich na obszarze GOP-u i dość dużą liczbę gatunków podlegających w Polsce ochronie prawnej. Z terenu miasta Czeladzi wykazano ogółem ok. 350 gatunków zwierząt w tym 70 podlegających ochronie prawnej. Wśród nich przeważają ptaki (49 gatunków). Należy jednak pamiętać, że część ptaków odwiedza miasto okresowo. Mieszkaniec Czeladzi, pan Jan Saborin odnotował w ostatnich trzech latach obecność aż 83 ich gatunków.

Ze względu na brak w granicach miasta obszarów leśnych, gatunki związane z tym środowiskiem spotykane są tu sporadycznie. Większość zwierząt pierwotnie leśnych (zwłaszcza ptaków) spotkać można na terenie parków i ogrodów działkowych. Ptaki związane ze środowiskiem leśnym występują w południowej części miasta, na terenie zrekultywowanych nieużytków. Wśród zarośli i zadrzewień żyją: **kosy, kwiczoły, drozdy, zięby, rudziki, trznadle, sikory** (bogotka, uboga, modra) **sowy i sójki**. Obserwowano tu także **dzięcioła dużego i strzyżyka** - brązowego ptaszka z wysoko uniesionym ogonem, który jest jednym z najmniejszych europejskich

ptaków.

Liczenie natomiast reprezentowane są na terenie miasta zwierzęta związane z terenami otwartymi i krajobrazem rolniczym: **kuropatwy, bażanty, pliszki, skowronki i zajace**. Czasami zauważyć można unoszącą się nad łąkami charakterystyczną sylwetkę **pustulki**. Z terenami otwartymi związane są różne grupy bezkręgowców. Na uwagę zasługują pajęczaki i owady. Pająki reprezentują m. in.: **pająk krzyżak, kwietnik** oraz będący pod ochroną **tygrzyk paskowany**. Jest on jednym z największych pająków występujących aktualnie na terenie naszego kraju, głównie w części południowej i zachodniej.

Z owadów licznie występują tu przedstawiciele z rzędu prostoskrzydłych z rodzin szarańczakowatych (np. konik polny) oraz pasikonikowatych, z których najbardziej charakterystycznym jest pasikonik zielony. Inne owady to głównie motyle, blonkówki (np. pszczoły, trzmiele, mrówki), muchówki oraz chrząszcze.

Nieużytki oraz obszary zadrzewione stanowią miejsce występowania niektórych zwierząt łownych. Bażanty, kuropatwy i zajace należą do ich pospolitych mieszkańców. Spotkać tu można również **sarny**; odnotowano też ślady **dzika**. Zarówno sarny jak i dziki należą do form migracyjnych, które przenikają na tereny Czeladzi z północnego wschodu i północy od strony terenów otwartych Będzina.

W mieście zachowały się niewielkie fragmenty zbiorowisk umożliwiające przeżycie także i tym zwierzętom, które nie potrafią zaadaptować się do warunków wielkomiejskich czy rolniczych. Są to obszary położone w pobliżu zbiorników i cieków wodnych, oraz większe kompleksy zadrzewień i ogródków działkowych. Należy szczególnie podkreślić istotną rolę jaką odgrywają dla fauny Czeladzi (i w ogóle miast) wszelkiego rodzaju niezanieczyszczone zbiorniki i ciekі oraz otaczające je trzcinowiska. Stanowią one ostoję dla wielu gatunków zwierząt (głównie płazów i ptaków), które w przypadku zanieczyszczenia lub likwidacji wymienionych siedlisk skazane są na zagładę. Istnieje silna potrzeba zwrócenia uwagi na ochronę terenów posiadających znaczenie nie tylko dla fauny lokalnej ale także dla wielu gatunków ptaków będących na przelotach. Tereny takie tworzą ciągi wzdłuż których ptaki przemieszczają się i w których znajdują możliwość schronienia, odpoczynku i żerowania. Dewastacja tego typu obszarów nie tylko niszczy lokalne populacje ale stwarza zagrożenie dla poszczególnych gatunków w skali kraju.

IV. OBSZARY PRZYRODNICZO CENNE

Współczesna Czeladź jest miastem średniej wielkości, położonym w centrum wielkoprzemysłowego regionu, o typowej dla takich obszarów szacie roślinnej, florze i faunie. Mimo to, można na jej terenie wskazać miejsca pełniące ważną rolę w przebieganiu procesów przyrodniczych, wyróżniające się swoistymi elementami i walorami o różnej randze. Obszary te to zarówno różnej wielkości fragmenty zieleni kultywowanej jak i spontanicznie występujące w granicach miasta zbiorowiska roślinne z właściwym im światem zwierzęcym.

Enklawy „dzikiej” przyrody

STAWY PRZY UL STASZICA, NA GRANICY Z SIEMIANOWICAMI

Obszar położony jest w zachodniej części miasta, w dolinie rzeki Brynicy. Od południa ograniczony ul. Staszica, od wschodu wałem rzeki Brynicy. Od strony zachodniej i północnej sąsiaduje z terenami rolniczymi i nieużytkami położonymi na terenie Siemianowic Śląskich. Obszar posiada dogodne połączenia poprzez korytarz rzeki Brynicy z terenami otwartymi na północy i zachodzie.

Dominującym typem roślinności jest tu szuwar mozgowy z wysoką trawą: **mozgą trzciniową** oraz trawiaste zbiorowiska z dużym udziałem roślin ruderalnych (tj. **bylica pospolita**, **ślonecznik bulwiasty**, **nawłóć późna**). Z gatunków łąkowych do najczęściej spotykanych należy **śmialek darniowy** - kępowa trawa o liściach szorstkich w dotyku i **barszcz zwyczajny** - okazała roślina z rodziny baldaszkowatych. Odnotowano także duży udział grupy roślin leśno-zaroślowych, typowych dla naturalnych lasów łęgowych i zarośli nadrzecznych (np. **chmiel zwyczajny**, **trędownik bulwiasty**, **glistnik jaskółcze ziele**). Na brzegach zbiorników wodnych występują płaty szuwaru palkowego z **palką szerokolistną** i szuwaru właściwego z **trzcina pospolita**. Z gatunków nadwodnych tu spotykanych wymienić można: **żabieniec babkę wodną**, **rzepichę błotną** i **szczaw lancetowaty**. W toni wodnej odnotowano jedynie **rdestnicę ścięśnioną** i **moczarkę kanadyjską**.

Zbiorniki wodne wraz z otaczającymi zbiorowiskami łąkowymi i luźnymi zaroślami wierzbowymi stanowią miejsce występowania szeregu gatunków zwierząt związanych z tego typu siedliskami. Rybostan akwenów został ukształtowany w trakcie zarybień dokonywanych przez koło wędkarskie. Występuje tu (wg informacji dostarczonych przez wędkarzy) **karp**, **karaś**, **plóć**, **wzdręga**, **lin**, **okoń**, **ślonecznica** i **szczupak**. Na obrzeżach zbiorników spotkać można niezbyt licznie **żaby**: **jeziorkową** i **wodną**, a w okresie godowym również **traszki zwyczajne**, **żaby trawne**, **ropuchy szare** i **zielone**. W części porośniętej trzcina gniazdują **łyśki** i **kokoszki wod-**

ne. W zaroślach nad zbiornikami stwierdzono **łozówki**, **trznadłe** i **sikory bogatki**. Na pobliskich łąkach stosunkowo często występują **pliszki żółte**. Natomiast na niewielkich nasadzonych drzewach swoje gniazda zakładają **sroki**.

Wśród roślinności trawiastej występują **ślimaki winniczki**, **wstężyki** oraz bezmuszlowe gatunki z rodzaju **ślinik** i **pomrów**. Z owadów na uwagę zasługują przedstawiciele z rodzaju **biegacz**, którego wszystkie gatunki są objęte ochroną prawną.

STAWY PRZY UL. WIOSENNEJ

Obszar położony jest we wschodniej części miasta, przy granicy z Będzinem. Ograniczony jest liniami kolejowymi i drogami: od wschodu - drogą szybkiego ruchu Katowice-Warszawa, od zachodu nasypem kolejowym. Obszar jest w znacznym stopniu odizolowany od terenów otwartych położonych na północ od niego. Poważną barierę stanowią drogi (ulica Wiosenna - od północy i droga szybkiego ruchu - na zachodzie) oraz linie kolejowe poprowadzone na nasypach. Są one barierą przede wszystkim dla zwierząt przemieszczających się po ziemi (plazy, drobne ssaki). Brzegi stawów usytuowanych w zagłębieniu terenu porastają zarośla i płaty zbiorowisk szuwarowych. Zarośla tworzone są głównie przez **wierzby: białą, iwę, purpurową i pięciopręcikową**. W domieszce występuje **topola osika** i **topola biała**. Szuwary tworzą: **trzcina pospolita**, **palka szerokolistna** i **mozga trzcinowata**. W strefie przybrzeżnej spotkać można wiele gatunków roślin nadwodnych takich jak: **mięta nadwodna**, **jaskier jadowity** i **przetacznik bobowniczek**, **żabieniec babka-wodna** i kilka gatunków **sitów**. W toni wodnej występują: **rdest ziemno-wodny**, **rdest-nice** - **plywająca** i **nitkowata** (coraz radsze w regionie ze względu na wzrost zanieczyszczenia cieków i zbiorników wodnych). Spotyka się tu także pływające plechy przedstawiciela gromady mchów - **wątrobowca** - **wgłębkę wodną**, o wstęgowatych, wielokrotnie widlasto rozgałęzionych plechach. Na szczególną uwagę zasługuje obecność w wodach zbiorników glonu z grupy **ramienie** (*Chara* sp.) i rzadkiej rośliny mięsożernej - **plywacza zwyczajnego**. Obecność tych roślin świadczy o czystości wody zbiorników które zamieszkują.

Zbiorniki wodne i otaczające je trzcinowisko jest jednym z niewielu miejsc w mieście zapewniającym warunki bytowania zwierzętom wodnym, wodnoblotnym i szuwarowym. W samym oczku wodnym rozwijają się larwy i występują owady dorosłe: **ważek** (z rodzajów **szablak**, **żagnica**, **ważka**, **pałątka**), **nartników** i **pluskolców** (należące do pluskwiaków różnoskrzydłych) oraz kilka gatunków chrząszczy wodnych z największym ich przedstawicielem - **plywakiem żółto-brzeżkiem**.

Ryby zasiedlające stawek to przede wszystkim: **karaś zwyczajny** i **srebrzysty**, **plóć**, **lin** i **słonecznice**. Występowanie innych gatunków takich jak **karp** czy **wzdręga** (informacje otrzymane od wędkarzy) jest wysoce prawdopodobne, gdyż akwen spełnia wszystkie wymogi siedliskowe wymienionych gatunków.

**Zbiorniki wodne podnoszą walory krajobrazu miasta.
Jeden ze zbiorników położony w dolinie Brynicy przy granicy z Siemianowicami Śl.**

**Pasy zadrzewień na południowym skłonie Wzgórza Bożecha urozmaicają krajobraz,
są także miejscem występowania wielu interesujących roślin i zwierząt**

Płytke, zarośnięte roślinnością brzegi zbiornika są miejscem rozmnażania i występowania kilku gatunków płazów. Występują tutaj gatunki chronione takie jak: **traszka zwyczajna**, **ropucha szara**, **ropucha zielona**, **żaba trawna** oraz **rzekotka drzewna**, a także objęte częściową ochroną (wyznaczony okres ochronny) **żaby jeziorkowe**. Te ostatnie przebywają w pobliżu zbiornika przez cały okres wegetacyjny. Pozostałe gatunki spotkać można w akwenu jedynie w ich okresie godowym (a więc w różnych okresach wiosny). Przez pozostałą część sezonu przebywają one w pobliskich zadrzewieniach czy zbiorowiskach z roślinnością zielną.

Mimo niewielkiej powierzchni na omawianym zbiorniku gniazdują **lyski**, **krzyżówki**, a także objęte ochroną prawną **kokoszki wodne** i prawdopodobnie **perkozki** (te ostatnie obserwowano tu we wrześniu). Z ptaków związanych ze zbiorowiskiem szuwarowym stwierdzono obecność **łozówki** i **trzciniaczka**. Obserwacje wymienionych gatunków przeprowadzono w ich okresie lęgowym. Z innych przedstawicieli ptaków występujących na omawianym terenie i w jego bezpośrednim sąsiedztwie wymienić można **bażanty**, **kosy**, **sroki**, **skowronki**, **dzwońce**, **świsunki**, **modraszki** i **bogatki**. Okolice zbiornika są ponadto terenem występowania **piżmaka amerykańskiego**, **jeży**, **łasicy** oraz stosunkowo licznej populacji **ryjówki aksamitnej**.

WZGÓRZE BOŻECHA WRAZ Z KAMIENIOŁOMEM I WAPIENNIKIEM

W południowej części miasta na wyniesieniu osiągającym wysokość blisko 282 m npm., zwanym Wzgórzem Bożecha, występuje zróżnicowany pod względem florystycznym i faunistycznym kompleks nieużytków. Wzgórze obwiedzione jest pierścieniem ulic: od zachodu ul. Katowicką, od strony południowej ul. Saturnowską od wschodu ulicami: Szybikową i Borową, natomiast od północy opada w kierunku terenów mieszkaniowych Osiedla Borowa. Teren wzgórza jest w znacznym stopniu antropogenicznie przekształcony. W części północnej zlokalizowana jest zrehabilitowana hałda, której zbocza południowe i wschodnie są stosunkowo łagodne; podczas gdy zbocze północne jest bardziej strome. Od wschodu hałda opada stromą skarpą w kierunku ulicy Katowickiej. W południowym skłonie wzgórza zlokalizowany jest nieczynny kamieniołom. Aktualnie dobrze zachowana jest jego ściana północna osiągająca wysokość rzędu 10 metrów. W części południowej kamieniołom jest zasypany gruzem i odpadami budowlanymi, od strony zachodniej nadal prowadzone jest wysypywanie gruzu i odpadów. W bezpośrednim sąsiedztwie kamieniołomu zachowały się, pochodzące prawdopodobnie z początku wieku, piece wapiennicze zbudowane z cegły i opasane stalowymi taśmami o kształcie zwężających się lukowato walców. We wschodnim krańcu obszaru zlokalizowane są ogródki działkowe i cmentarz parafialny. Teren otoczony jest wprawdzie pierścieniem ulic, które stanowią barierę dla wielu gatunków zwierząt; posiada jednak kontakt z korytarzem rzeki Brynicy poprzez park Jordana z którym sąsiaduje.

Roślinność porastająca aktualnie omawiany obszar stanowi urozmaiconą mozaikę zbiorowisk ruderalnych reprezentujących kolejne fazy zarastania terenów w różny sposób przeobrażonych i pozostawionych spontanicznej sukcesji. Część północna i zachodnia obszaru (dawna hałda) została częściowo zrehabilitowana. Aktualnie występują tu antropogeniczne zbiorowiska leśne („łaski miejskie”) z dominującym udziałem: **klonu jesionolistnego, jesionu wyniosłego, brzozy brodawkowatej i robinii akacjowej.**

Przeważającą część obszaru pokrywają ruderalne zbiorowiska ziółorośli, traworośli i muraw wykształcone zarówno na terenach dawnej eksploatacji powierzchniowej jak i na dawnych terenach rolniczych. W południowej części wzgórza, wśród dominującej tu roślinności trawiastej, na charakterystyczne pasmowo przebiegających wałach dolomitowych wykształciły się ruderalne zbiorowiska zaroślowe. Tworzą je niskie drzewa **klonu jesionolistnego, czeremchy późnej, brzozy brodawkowatej oraz krzewy róży, ligustru i derenia świdy.** Runo tworzą gatunki leśne, zaroślowe, łąkowe i murawowe. Do ciekawszych roślin tu występujących należą: **pajęcznica gałęzista, dziewięciśł bezłodygowy, fiolek kosmaty.**

Do najbardziej przyrodniczo interesujących fragmentów roślinności należą niewielkie powierzchniowo płaty ciepłolubnych i piaszczyskowych muraw. Ciepłolubne murawy pokrywają obrzeża kamieniołomu o wystawie południowej. Wykształcają się na suchych zasobnych w wapń glebach o zasadowym odczynie. Spośród gatunków charakterystycznych dla muraw ciepłolubnych występują tu: **gęsiówka szorstkowłosa, bylica polna, dziewięciśł pospolity, chaber nadreński, chaber driakiewnik, wilczomlecz sosnka, wiechlina spłaszczona, pięciornik siedmiolistkowy, jaskier bulwkowaty, krwiściąg mniejszy i driakiew żółtawa.**

Wśród zbiorowisk łąkowych i ruderalnych odszukać można niewielkie płaty muraw piaszczyskowych, z takimi gatunkami charakterystycznymi jak: **piaskowiec macierzankowy, jastrzębiec kosmaczek, rozchodnik ostry i koniczyna polna.**

Urwiste ściany kamieniołomu i półki skalne są nieomal zupełnie pozbawione roślinności. Rumowiska skalne są siedliskiem **wierzbówki nadrzecznej** - rośliny występującej naturalnie na zwirowiskach towarzyszących górskim rzekom.

Na murawach porastających obrzeże kamieniołomu występuje wiele gatunków motyli. Latem uwagę zwracają przedstawiciele rodziny Zygenidae, z których wymienić można **kraśnika sześcioplamka.** Jego gąsienice żerują głównie na koniczyńce, cieciorce i innych roślinach motylkowych. Przedstawicielem innej rodziny motyli (modraszkowatych) są niebiesko i czerwono ubarwione **modraszki.** Pew-

ne stadia rozwojowe gąsienic motyli z tej rodziny są drapieżne co jest zjawiskiem wyjątkowym wśród motyli. W rozwoju występuje także zjawisko trofobiozy czyli swoistego związku z mrówkami. W okresie wiosennym i letnim na obszarze tym często pojawiają się również inne gatunki motyli. Pospolicie występuje **zorzynek rzeżuchowiec**, **rusalka pawik** oraz **bielinki**. Spotkać tutaj można również jednego z najładniejszych i największych naszych motyli, chronionego **pazia królowej**. Należy on do rodziny paziowatych obejmującej ok. 700 gatunków żyjących na całym świecie. Jego gąsienice żerują na niektórych roślinach baldaszkowatych, a zaniepokojone wysuwają charakterystyczne, żółtopomarańczowe wyrostki ukryte w okolicach głowy, które wydzielają ostry zapach. W Polsce pojawiają się dwa pokolenia tego motyla: jedno wiosenne (IV-VI), drugie letnie (VII-VIII).

Na nasłonecznionych ścieżkach, w pobliżu kamieniołomu, dostrzec można w ziemi niewielkie otworki. Są to wejścia do gniazd **pszczoł samotnic**. W przeciwieństwie do dobrze znanej pszczoły miodnej, nie tworzą one zorganizowanych społeczeństw lecz żyją samotnie.

Na omawianym obszarze występują dwa gatunki ropuch: **ropucha szara** i intensywnie ubarwiona **ropucha zielona**. Prowadzą one nocny tryb życia i polują na prawie wszystkie, możliwe do złapania, bezkręgowce. Niekiedy zjadają nawet młode gryzonie, jaszczurki czy małe żabki. Na grzbiecie tych płazów znajdują się duże gruczoły jadowe wydzielające, w razie podrażnienia, trującą substancję zawierającą bufotalinę i bufoteninę. Młode ropuchy są aktywne całą dobę. Poza okresem godowym zwierzęta te unikają wody. Obydwa gatunki, mimo iż spotykane na tym samym obszarze zajmują jednak różne siedliska. Ropucha szara preferuje raczej zacienione leśne biotopy i występuje w pobliskich zaroślach i zadrzewieniach, natomiast zielona występuje chętnie na suchych, otwartych terenach i spotkać ją można w samym wapienniku. Należy podkreślić, że wszystkie krajowe gatunki ropuch są pod ochroną prawną. W pobliżu kamieniołomu na łące i w zadrzewieniach występuje także **żaba trawna**, również objęta ochroną gatunkową.

Ptakiem gniazdującym w samym kamieniołomie jest **bialorzytka**. Stwierdzono tu obecność co najmniej dwóch par lęgowych. Jest to gatunek związany ze skalnymi urwiskami, wiatrołomami i ogólnie terenami kamienistymi. Fakt gniazdowania tego gatunku na omawianym terenie jest godny podkreślenia bowiem nie jest on zbyt liczny na terenie Wyżyny Śląskiej. Innym ptakiem obserwowanym w pobliżu kamieniołomu, a godnym uwagi jest **dudek**. Nie stwierdzono co prawda jednoznacznie, że jest on gatunkiem tu gniazdującym ale fakt, iż obserwacji dokonano w czerwcu, czyli w okresie dla niego lęgowym mógłby na to wskazywać. Dudek należy do ptaków nielicznie gniazdujących i przelotnych na Śląsku. W pobliżu kamieniołomu obserwowano także **kopcuszkę**. Gatunek ten pierwotnie występował na urwiskach

skalnych i wszelkiego rodzaju rumowiskach. Obecnie jest on typowym synantropem zasiedlającym środowiska silnie przekształcone przez człowieka gdzie gniazduje w szczelinach murów, ruinach czy kamieniołomach.

Pomimo znacznego antropogenicznego przekształcenia obszaru, cechuje się on znacznymi walorami przyrodniczymi, krajobrazowymi i historycznymi. Należy do najbardziej zróżnicowanych i bogatych pod względem florystycznym i faunistycznym obszarów w granicach miasta. Wzgórze jest doskonałym punktem widokowym. Z wierzchołyny dawnej hałdy otwiera się panorama na centrum miasta i obszary położone w granicach Będzina. Na horyzoncie dobrze widoczna jest Góra Św. Doroty w Grodźcu.

SKARPA DAWNEGO KAMIENIOŁOMU PRZY URZĘDZIE MIASTA

Na tyłach Urzędu Miasta, wśród zwartej zabudowy śródmieścia, zachował się fragment ściany dawnego kamieniołomu. Odkrywką o wystawie północnej przylega do tyłów posesji zlokalizowanych przy ulicy Katowickiej. Urwiste, zacienione zbocze porasta nitrofilne zbiorowisko drzewiasto-zaroślowe z przewagą **klonu pospolitego, jaworu, bzu czarnego i głogu**.

Ten niewielki fragment „dzikiej przyrody”, ukrytej wśród zabudowy, pełni istotną rolę jako miejsce schronienia i gniazdowania niektórych ptaków. Spotkać tu też można wspomniane już drobne ssaki, a z bezkręgowców m.in: **winniczki, pomrowiki, ślimaki zaroślowe oraz biegacze**.

Obszar ten stanowi enklawę zieleni o znaczeniu lokalnym. Bezpośrednim zagrożeniem tego niewielkiego obszaru jest wysypywanie śmieci i intensywna penetracja.

Zieleni urządzona

Poza opisanymi obszarami reprezentującymi fragmenty stosunkowo urozmaiconej i bogatej pod względem florystycznym i faunistycznym „dzikiej” przyrody na obszarze miasta dużą wartość kulturową i przyrodniczą posiadają także tereny zieleni urządzonej. Składają się na nią: parki, zieleńce, skwery, zieleni cmentarna i przykościelna, zieleni osiedlowa i przyuliczna oraz ogrody działkowe i przydomowe. Obok walorów historycznych i przyrodniczych obszary te pełnią w mieście ważną funkcję: są miejscem odpoczynku i rekreacji dla mieszkańców, podnoszą także walory krajobrazowe i klimatyczne miasta. Na terenie Czeladzi znajduje się 11 parków (w tym 8 zabytkowych z czego 4 znajdują się w ewidencji zabytkowych założen ogrodowych w Polsce i 5 cmentarzy (4 zabytkowe):

· park miejski przy ul. Katowickiej (wpisany do ewidencji)

Sitowiec nadmorski
- roślina regionalnie rzadka

Fragment ściany kamieniołomu
za Urzędem Miasta przy ul. Katowickiej.

Pasikonik zielony, jeden z największych w Polsce, przedstawiciel prostoskrzydłych.

- park Jordana przy ul. Katowickiej (wpisany do ewidencji)
- Ogród Morwowy (wpisany do ewidencji)
- park Grabek
- park Prochownia przy ul. Nowopogońskiej w Czeladzi - Piaskach
- park 21 Listopada (wpisany do ewidencji)
- park przy ul. Mickiewicza w Czeladzi - Piaskach
- park byłego dyrektora kopalni „Saturn” przy ul. Dehnelów
- park przy dawnym domu mieszkalnym przy ul. Dehnelów
- ogród przy dawnym domu noclegowym przy ul. Legionów
- park przy Ośrodku Opiekuńczo - Adaptacyjnym „Ostoja” w Czeladzi - Piaskach
- cmentarz parafialny przy ul. Nowopogońskiej w Czeladzi
- cmentarz żydowski przy ul. Będzińskiej (3 Szyb)
- cmentarz epidemiczny przy ul. Strzeleckiej w Czeladzi
- cmentarz parafialny przy ul. Szybikowej w Czeladzi - Piaskach
- cmentarz komunalny przy ul. Wojkowickiej

Obiekty te różnią się pod względem zajmowanej powierzchni, stanu zachowania drzewostanu, walorów estetycznych i użytkowych. Do największych, a zarazem najlepiej utrzymanych należą: park miejski, Grabek wraz z Ogrodem Morwowym i Jordana w Czeladzi oraz park Prochownia w Czeladzi - Piaskach.

Parki

PARK MIEJSKI (Kościuszki) PRZY UL. KATOWICKIEJ

Park położony jest w centralnej części miasta, w dolinie Brynicy. Północna i wschodnią granicę parku stanowią główne arterie komunikacyjne Czeladzi: ul. Katowicka i 1 Maja. Obiekt został założony w 1905 roku przez Zarząd Miasta. Obecnie zajmuje powierzchnię ok. 2,4 ha. Podczas II wojny światowej granice parku uległy zmianie, głównie ze względu na wybudowanie drogi (dzisiejszej ul. 1 Maja).

Dendroflora parku liczy 41 taksonów. Starodrzew składa się z **kasztanów białych, jesionów wyniosłych, robinii akacjowych, topoli i brzoź**. Do młodych nasadzeń należą między innymi: **jabłonie purpurowe, klon pospolity** w odm. kulistej, **brzoza brodawkowata** w odm. Younga, **jaśminowiec Lemoine’a, świerk kłujący** w odm. srebrzystej i **lilak kosmaty**. W północnej części parku rośnie okazała **topola berlińska** o obwodzie pierśnicowym pnia 3,54m. Na uwagę zasługuje

także, rosnąca obok, **glediczja trójcierniowa** (1,35 m), której wysoko podcięta korona częściowo zasycha.

PARK JORDANA

Park położony jest między wałem rzeki Brynicy a skarpa biegnącą wzdłuż ul. Katowickiej. Od południa park graniczy z ogródkami działkowymi. Budowę parku rozpoczęto w 1924 roku według projektu architekta **S. Celichowskiego**. Park funkcjonował jako obiekt rekreacyjno - wypoczynkowy ; na jego terenie znajdowały się urządzenia zabawowe dla dzieci oraz altana, gdzie niedzielami grywała orkiestra dęta kopalni. Jego aktualna powierzchnia wynosi ok. 7,0 ha.

Dendroflora liczy 38 gatunków drzew i krzewów. Starodrzew tworzą nasadzenia 80-letnie. W jego skład wchodzi: **jesion wyniosły, klon srebrzysty, grab pospolity, świerk pospolity, świerk klujący i sosna wejmutka**. Na uwagę zasługują także okazałych rozmiarów **brzozy** (których obwody pierśnicowe pnia sięgają 2,0 m), należące do najpiękniejszych rodzimych drzew. Istotnymi elementami kompozycji zieleni parkowej są **formy soliterowe (samotniki) brzozy i jesionu** - celowo wyeksponowane drzewa rosnące samotnie na polanach.

PARK GRABEK Z OGRODEM MORWOWYM

Park położony jest na prawym brzegu rzeki Brynicy w pobliżu centrum miasta. Brynica stanowi jego wschodnią granicę, od strony południowej park przylega do zabytkowego Ogrodu Morwowego, z którym tworzy aktualnie integralną całość. Od strony zachodniej sąsiaduje z terenami mieszkaniowymi, na północy styka się z kompleksem terenów sportowych (stadion, basen). Park powstał w latach 60 - tych naszego stulecia na obszarze dawnych pastwisk. Budowę starszej, zabytkowej części parku podjęto w 1928 roku, kiedy teren ten został wykupiony przez Towarzystwo Górniczo - Przemysłowe „Saturn” dla pracowników kopalni. Park ma charakter krajobrazowy ze swobodnym przebiegiem alejek. W części północnej zlokalizowany jest amfiteatr i zbiornik wodny o wybetonowanym dnie i brzegach, na południowym krańcu znajduje się boisko sportowe.

Dendroflora parku liczy 42 taksony drzew i krzewów. Drzewa i krzewy wysadzone są w grupach. W drzewostanie dominują rodzime drzewa i krzewy liściaste. Z gatunków obcego pochodzenia do częściej spotykanych należą: **robinie, klony Gin-nala i jesionolistne**. Uwagę zwracają okazałych rozmiarów krzewy **trzmieliny** o dekoracyjnych owocach. Park jest chętnie odwiedzany miejscem wypoczynku i spacerów mieszkańców miasta.

Parki są miejscem wypoczynku dla mieszkańców miasta. Park Grabek, położony w dolinie Brynicy, należy do największych.

Fragment parku przy ul. Mickiewicza w Piaskach. W centrum miłorząb dwuklapowy.

PARK PROCHOWNIA PRZY UL. NOWOPOGOŃSKIEJ

Park położony jest przy ulicy Nowopogońskiej w Czeladzi - Piaskach (w części północnej dzielnicy), otaczają go obszary zabudowane i nieużytki. Przez park prowadzi na osi: wschód - zachód, dwie główne aleje łącząc się przy jego wschodniej granicy. Park powstał współcześnie. Na jego terenie dominują **topole i robinie**. Zwraca uwagę rząd **brzoź** wysadzonych przy jednej z alej prowadzącej do wnętrza parku.

PARK 21 LISTOPADA

Park ten o powierzchni 3,0 ha położony jest w południowej części miasta. Od strony wschodniej i północno - wschodniej sąsiaduje z terenami mieszkaniowymi, od południa z obszarem rekultywowanych nieużytków, od południowego wschodu z ogródkami działkowymi, od północnego zachodu z nową zabudową mieszkaniową Osiedla Musiała.

Na jego terenie rosną drzewa należące do 24 taksonów. Przeważają **robinie**, **klony**, **brzozy** i **grab**y. Wiek większości drzew wynosi ok. 80 lat. Wymiary pomnikowe posiada **klon pospolity** i **klon jawor** rosnące u południowej granicy parku, **klon pospolity** w części północnej i **lipa szerokolistna** w części centralnej. Z dawnego założenia zachowała się część zadrzewienia, jaskinia oraz zdewastowane trybuny. Park należy do obiektów zabytkowych, niestety stan zdrowotny wielu drzew rosnących na jego terenie jest niezadowolający i wymaga pilnych zabiegów pielęgnacyjnych. Tereny byłego stawu osadowego „Alfred”, położone na południe od Parku, są aktualnie rekultywowane. Termin zakończenia prac przewiduje się na bieżący rok. Dzięki temu Park podwoi swoją powierzchnię.

PARK PRZY UL. MICKIEWICZA NA PIASKACH

Ten niewielki obecnie fragment zieleni (1,5 ha) zlokalizowany przy ul. Mickiewicza jest dawnym parkiem szkolnym. Rosnące tu drzewa reprezentują 16 taksonów. Do rzadkich należą: dwa **milorząby japońskie**, z których jeden o ładnie wykształconej koronie, osiąga w pierśnicy 1,44 m; drugi jest niestety słabo wyeksponowany i zagłuszony przez rosnące obok drzewa. Na uwagę zasługują także **głogi** o dekoracyjnych kwiatach i owocach, **bez czarny** o drzewiastym pokroju i okazały **jesion wyniosły** w odmianie zwisłej. Waler dekoracyjny, ze względu na obfite kwitnienie i owocowanie, posiadają także **czeremchy późne** - drzewa pochodzące z Ameryki Północnej, z których jedna osiąga rozmiar pierśnicowy pnia 1, 40 m.

PARK PRZY DYREKCJI KOPALNI „SATURN”

Park położony jest przy budynku dyrekcji KWK „Saturn” przy ulicy Dehnelów.

Od wschodu przylega do skarpy Brynicy, od północy sąsiaduje z Ogrodem Morwowym. Założony został na początku naszego stulecia na podstawie projektu **S. Celi-chowskiego** dla ówczesnego dyrektora kopalni. Aktualnie zajmuje powierzchnię ok. 1,0 ha. Układ komunikacyjny parku został całkowicie zatarty, większa część założenia wraz z zielenią zniszczona. Dno ogrodu jest zachwaszczane, porośnięte przez samosiejki drzew.

Niewielką kolekcję tworzy 19 taksonów drzew i krzewów. Wiek drzew wynosi ok. 80 lat. Do ciekawszych okazów rosnących na terenie dawnego ogrodu należy **perelkowiec japoński** i **dąreń jadalny**. Wymiary pomnikowe posiada **kasztanowiec biały** (obwód pnia 3,95 m); znaczne rozmiary osiąga ponadto **wiąz szypulkowy** (1,85 m).

PARK PRZY DAWNYM BUDYNKU MIESZKALNYM PRZY UL. DEHNELÓW

Obecnie teren ogrodu zajmuje powierzchnię 1,0 ha. Dendroflora liczy 13 taksonów. Wiek drzew szacuje się na ok. 80 lat. Najokazalszym drzewem jest **topola późna** o obwodzie pierśnicowym pnia 4,75 m. Drzewo to posiada wymiary pomnikowe, niestety niezadowalający jest jego stan zdrowotny (wymaga zabiegów pielęgnacyjnych - usunięcia suchych konarów). Znacznymi rozmiarami odznaczają się także **buki**, **grab** i **czeremcha późna** (amerykańska). Interesujący dobór drzew stwarza efektowne zestawienia kolorystyczne: na tle zieleni kontrastowo czerwono ubarwione są **buki** i **jawory**. Zielono - srebrzyste odcienie dają liście **klonu srebrzystego**, natomiast drzewa iglaste wprowadzają barwę stalową.

POZOSTAŁOŚĆ PO OGRODZIE PRZY DAWNYM DOMU NOCLEGO-WYM PRZY UL. LEGIONÓW

Ogród założony w 1923 roku przy dawnym domu noclegowym należy obecnie do najmniejszych terenów parkowych w mieście (0,8 ha). W wyniku prac ziemnych i budowlanych w przeważającej części ogród zniszczono. Z dawnego założenia pozostało zaledwie kilka drzew i budynek z początku wieku wzniesiony w stylu dworowym.

PARK PRZY OŚRODKU „OSTOJA” NA PIASKACH

Zieleń otaczająca dawny budynek Zarządu Kopalni „Czeladź” oraz zieleń przy dawnym budynku Klubu Urzędników (dziś Ośrodek Opiekuńczo-Adaptacyjny „Ostoja”) są pozostałością istniejącego tu niegdyś parku.

Zadrzewienie tworzą tu: **klony jawory**, **klony pospolite**, **jesiony**, **kasztan**

nowce, brzozy, olsza czarna i lipa drobnolistna. W zaniedbanym i zchwaszczonym dnie parku rosną krzewy **bzu czarnego, jaśminowca i śnieguliczki.** Dawny budynek Klubu Urzędników porasta **winobluszcz trójklapowy.** Teren dawnego parku (głównie jego część południowa) jest zaśmiecony i zdewastowany. Dużą wartość posiada dobrze zachowany drzewostan. Wiele drzew (klony, jawory) posiada rozmiary pomnikowe, pozostałe to tzw. drzewa okazowe charakteryzujące się znacznymi rozmiarami (potencjalne pomniki przyrody).

Fauna parków

Fauna parków ma w większości przypadkowy charakter i zależy od wielu czynników. Różnice pomiędzy składem gatunkowym poszczególnych założeń wynikają z wieku obiektu, składu i struktury zadrzewienia; zależą także od charakteru terenów przyległych. Parki są interesujące przede wszystkim ze względu na gniazdujące na ich terenie ptaki. W parkach Czeladzi spotkać można, pospolicie tu występujące: **kosy, sikory bogatki i modre, szpaki, modraszki, sroki oraz wróble domowe.**

W parku "Prochownia" swoje gniazda mają: **szczygły i dzwońce;** obserwowano tu także **wilgę, sójkę, kawkę, gawrona, gołębia domowego, kukulkę, sierpówkę** oraz **kwiczola.** Szczególnie interesujące byłoby gdyby park był miejscem lęgowym **wilgi,** bowiem gatunek ten rzadko wnika do wnętrza osiedli.

W parku przy ul. Sikorskiego obserwowano **strzyżyka i słowika rdzawego,** które prawdopodobnie tutaj gniazdują. Stwierdzono również **kopciuszka,** który swe gniazda buduje w szczelinach murów. Ptak ten był pierwotnie gatunkiem związanym z terenami skalistymi szybko jednak zaaklimatyzował się w osiedlach ludzkich wykorzystując na tereny gniazdowe wszelkiego rodzaju ruiny budynków, murów, tereny budów, a nawet hydranty. Jest to typowy gatunek przekształconego krajobrazu.

W parku Grabek oprócz już wymienionych ptaków stwierdzono także gniazdo **grzywacza,** gatunku nie tak dawno jeszcze leśnego, a obecnie coraz częściej spotykanego w miastach. Położony na terenie parku zbiornik wodny służy jako wodopój i miejsce kąpieli dla **kawek, sierpówek, gołębi, szpaków, wróbli** i innych ptaków. Stosunkowo często akwen odwiedzają **śmieszki,** jednak o wiele liczniej spotkać je można nad pobliską Brynicą, a sporadycznie **krzyżówki.**

Z innych gromad kręgowców w parkach spotkać można płazy, których różnicowanie i liczebność zależą przede wszystkim od urozmaicenia siedliskowego obszaru parków (zbiorniki wodne, zabagnienia, większe, zwarte kompleksy zadrze-

wień). Chronione gatunki: **ropuchę szarą** i **żabę trawną** napotkać można w parku „Prochownia”, a także w parku przy ul. Sikorskiego. Niewielki zbiornik wodny w parku Grabek jest miejscem godów i przeobrażenia larw dla kilku przedstawicieli płazów. Najczęściej spotkać tu można kijanki **żaby trawnej**, a nieco mniej licznie występują kijanki **ropuchy szarej** i **zielonej**. Dość liczna (jak na tego typu warunki) jest populacja **traszki zwyczajnej**. Ponieważ zbiornik jest bardzo płytki, miejscami wyschnięty (lustra wody nie da się utrzymać ze względu na szkody górnicze) dlatego nie występują tutaj gatunki płazów związanych całe życie ze środowiskiem wodnym.

Ssaki reprezentują głównie drobne gryzonie: **nornice rude**, **norniki** i **myszy** oraz nielicznie owadożerne: **krety**, **jeże** i **ryjówki aksamitne**.

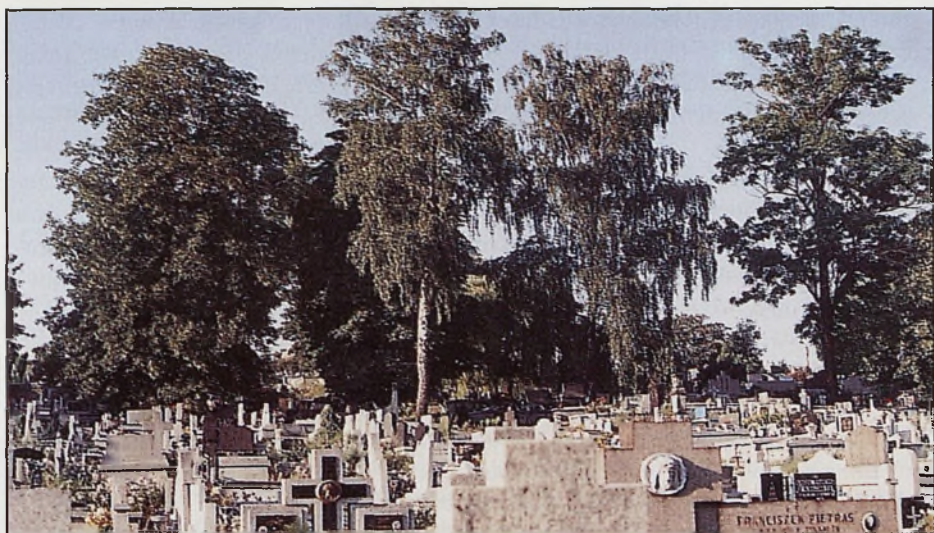
Fauna bezkręgową reprezentowana jest przez **ślimaki**, **pajęczaki**, **wije** i owady. Występują tu przedstawiciele kilku rzędów owadów w tym **chrząszcze** z rodzaju biegacz (*Carabus*), którego wszyscy przedstawiciele podlegają w Polsce ochronie prawnej, **szałańczaki**, **pasikoniki**, **blonkówki** i **motyle**. Z chrząszczy pospolite są gatunki z rodziny żukowatych: **ogrodnica niszczylistka**, **guniak czerwczyk** oraz rzadki obecnie **chrabąszcz majowy**. Stosunkowo licznie spotkać można też chrząszcze z rodzin stonkowatych (rodzaj rynnica - *Melasma*), biedronkowatych oraz omomiłkowatych.

W parkach, a zwłaszcza tych sąsiadujących z ogródkami działkowymi występują dość licznie motyle. Na uwagę zasługuje stwierdzenie **mieniaka tęczowego**, jednego z ładniej ubarwionych motyli, będącego pod ochroną prawną. Częste są też: **rusalka pawik**, **rusalka admirał**, **latolistek cytrynek**, **zorzynek rzeżuchowiec** i **bielinki**. Z motyli tzw. nocnych spotkać można **niedźwiedziówkę nożówkę**, której gęsto owłosione gąsienice żerują na liściach wielu roślin zielnych, a także przedstawicieli rodziny zawisaków (*Sphingidae*). Z tych ostatnich stwierdzono **nastrosza topolowca** i **nastrosza półpawika**. Zarówno gąsienice jak i dorosłe motyle tej rodziny są bardzo charakterystyczne. Nazwa - zawisaki wzięła się z rzadkiej umiejętności tych motyli do pobierania nektaru z kwiatów z powietrza. Dzięki odpowiedniej pracy skrzydeł, motyl „zawisa” nad kwiatostanem nie siadając na nim i za pomocą długiej ssawki pożywia się. Z innych gatunków motyli występują tu m.in. szkodniki drzew liściastych w tym i owocowych. W okolicy zbiornika wodnego w parku Grabek stwierdzono ponadto ważki: **ważkę płaskobrzuchą**, **żagnicę**, **pałatkę** i **szablaka**.

Cmentarze

CMENTARZ PARAFIALNY PRZY UL. NOWOPOGOŃSKIEJ

Cmentarz znajduje się w centrum miasta, w kwadracie ulic: Nowopogoń-

Zabytkowy cmentarz parafialny w Czeladzi.

Macewy na terenie zabytkowego cmentarza żydowskiego.

skiej, Cmentarnej, Reymonta i Górnej. Obiekt, zajmujący powierzchnię 3,24 ha, datuje się na koniec XVIII wieku (1750). Najstarszy nagrobek pochodzi z 1877 roku. Na cmentarzu zachowały się cenne rzeźby nagrobne, w większości jednak niszczone. Kilka grobów ma znaczenie historyczne.

Skład dendroflory ogranicza się do 18 gatunków i odmian drzew i krzewów. Stan zdrowotny wielu z nich nie jest zadowalający. Na cmentarzu rosną dwa drzewa o wymiarach pomnikowych: **jawor** i **wierzba krucha**, a także okazałe **brzozy** o wymiarach zbliżonych do pomnikowych. Na uwagę zasługuje **brzoza brodawkowata** w odm. Younga o pięknym, dekoracyjnym pokroju.

Mur cmentarny wzniesiony z wapienia jest specyficznym siedliskiem dla ponad 30 gatunków roślin naczyniowych (w tym 6 gatunków paproci), kilku gatunków mchów i wątrobowców. Jest jednocześnie jedynym w mieście siedliskiem dla roślin skalnych. Swoje jedyne na terenie Czeladzi stanowiska mają tu: **zanokcica skalna** i **murowa**, **paprotnica** i **zachylka trójkątna**.

CMENTARZ ŻYDOWSKI

Cmentarz położony jest między ulicami Będzińską i 3 Szyb we wschodniej części miasta, w pobliżu drogi łączącej Czeladź z Będzinem. Cmentarz powstał w I połowie XX wieku. Zajmuje powierzchnię 2,8 ha. Charakteryzuje się regularnym i czytelnym układem. Na terenie cmentarza zachowało się około 2800 nagrobków (macew i sarkofagów) o różnych kształtach, zdobionych secesyjnie, neoklasycystycznie i eklektycznie. Na cmentarzu wzniesiono także cenotaf ku czci Żydów pomordowanych w getcie sosnowieckim.

Drzewostan towarzyszący miejscu pochówku tworzą kilkudziesięcioletnie **lipy**. Pojedynczo występują **kasztanowce**, młode **jesiony** i **dęby**. Szczególnie dekoracyjne walory posiada **buk pospolity** w odm. purpurowej o ciemnobordowo wybarwionych liściach.

Cmentarz ten jest największą nekropolią żydowską w województwie katowickim. Należy do najbardziej ortodoksyjnych cmentarzy na Górnym Śląsku i Zagłębiu. Wyróżnia się rozwiązaniem architektonicznym, pięknymi pomnikami nagrobnymi i charakterystyczną, artystycznie i mistrzowsko wykonaną symboliką oraz ścisłym podziałem na pochówki według płci.

CMENTARZ EPIDEMICZNY PRZY UL. STRZELECKIEJ

Wśród zwartej zabudowy Śródmieścia zachował się teren po dawnym cmen-

tarzu cholerycznym z okresu XIX i początku XX wieku (1905). Aktualnie ogrodzony i oznakowany jako obiekt zabytkowy, objęty ochroną konserwatorską, zajmuje powierzchnię 0,14 ha. Dawny układ kompozycyjny cmentarza jest zupełnie zatarty, nagrobki nie istnieją. Stare, wiekowe drzewa wycięto. Współczesny drzewostan tworzą kilkudziesięciu - i kilkunastoletnie drzewa.

CMENTARZ PARAFIALNY PRZY UL. SZYBIKOWEJ

Cmentarz zlokalizowany jest w południowej części dzielnicy u zbiegu ulic: Szybkowej i Saturnowskiej. Zajmuje powierzchnię 3,24 ha. Cmentarz założono w 1936 roku. Stan cmentarza jest dobry. Starodrzew tworzą tu lipy i topole.

CMENTARZ KOMUNALNY PRZY UL. WOJKOWICKIEJ

Cmentarz położony jest w północnej części miasta przy granicy z Będzinem - Groźcem. Jest założeniem współczesnym. Drzewostan stanowią młode nasadzenia **topoli, wierzy, brzozy i jesionu**; z drzew iglastych wysadzono **tuje**.

Drzewa o wymiarach pomnikowych

W krajobrazie miasta spotykamy, obok świadomie kształtowanych zabytkowych parków i ogrodów przy willach dawnych przedsiębiorców i właścicieli ziemskich, także pojedyncze drzewa, które przetrwały wśród gęstej zabudowy. Jednak obiekty te nie zawsze objęte są właściwą opieką, a nierzadko bezpowrotnie niszczone. Na terenie Czeladzi brak jak dotąd drzew uznanych za pomniki przyrody czy znajdujących się w rejestrze Wojewódzkiego Konserwatora Przyrody. W trakcie aktualnych badań zinwentaryzowano na terenie miasta 61 okazów drzew o wymiarach pomnikowych, lub zbliżonych do tych wymiarów, charakteryzujących się dobrym warunkami zdrowotnymi, walorami estetycznymi i pokrojowymi (20 posiada wymagane wymiary).

Są wśród nich zarówno gatunki rodzime jak i introdukowane. Spośród drzew krajowych najliczniej reprezentowane są: **klony, jesiony, jawory, brzozy, topole**, rzadziej: **lipy, wiązy, wierzy i głogi**. Z gatunków introdukowanych na uwagę zasługują pomnikowe okazy **kasztanowca białego i czeremchy późnej**. Do drzew okazowych należą także: **milorzab dwuklapowy i gledicja trójcierniowa**. Stan zdrowotny gledicji nie jest najlepszy: część konarów usycha. Na ochronę w formie pomnika przyrody zasługują ponadto wiekowe okazy **winobluszczu** porastające ściany budynków m.in. Ośrodka Opiekuńczo - Adaptacyjnego „Ostoja” przy ul. Sikorskiego w Piaskach, a ponadto stare okazy krzewów przybierające formy drzewiaste. Są to: **trzmielina pospolita** z parku Grabek i **dziki bez czarny** z parku przy ul. Mickiewicza w Piaskach.

Ropucha szara najchętniej zasiedla zacienione drzewiaste biotopy.

Kawka, pospolita w osiedlach ptak synantropijny.

V. Strategia ochrony przyrody i zabezpieczenia powiązań przyrodniczych miasta z terenami sąsiadującymi.

Warunki życia mieszkańców miast są w wysokim stopniu determinowane ich strukturą przestrzenną, w tym szczególnie udziałem i funkcją zieleni miejskiej. Zielień miejska najczęściej utożsamiana jest z terenami zieleni urządzonej: parkami, skwerami, zielenią osiedlową i przyuliczną, zaprojektowaną i kształtowaną przez człowieka. Obok tych form zieleni w granicach miast pozostają różnej wielkości obszary „dzikiej” (spontanicznej) roślinności, która przetrwała w krajobrazie rozrastającego się miasta, jak również roślinność, która pojawiła się na terenach przeobrażonych przez człowieka i pozostawionych bez ingerencji. Obecnie w wysoko uprzemysłowionych i zurbanizowanych krajach bardzo się ceni i szanuje wszelkie przejawy dzikiego tj. spontanicznego życia roślin i zwierząt w miastach. Według niektórych badaczy na zieleni miast przyszłości trzeba patrzeć jako na twór wielce zróżnicowany. W jej skład wchodzić będą:

- parki i inne układy zieleni odziedziczone, mające obok innych także wartości historyczne;
- nowe układy i kompozycje jako przejaw żywej twórczości sztuki ogrodniczej, a także różne formy zieleni użytkowej, np. ogrody działkowe i przydomowe;
- roślinność synantropijna, która samoczynnie i bez zachęty gotowa jest pokryć każde wolne miejsce, nawet na gruzach i śmietnikach, okrywając litościwie miejską brzydotę wielobrówną szatą;
- płaty roślinności naturalnej - relikty poprzednio istniejących ekosystemów, najbardziej autentycznej i ważnej do zachowania różnorodności biologicznej, w zasadzie niemożliwej do przeniesienia lub zastąpienia.

Rozpatrując zieleni Czeladzi w tym kontekście i z myślą o jej właściwym zabezpieczeniu dla przyszłych pokoleń należy przede wszystkim zrealizować następujące działania:

- zgromadzić szczegółową informację na temat jej stanu i zasobów;
- objąć ochroną jej najcenniejsze fragmenty;
- zabezpieczyć i zaplanować połączenia między nimi i obszarami poza granicami miasta;
- projektować i tworzyć nowe tereny zieleni;
- budzić wrażliwość ludzi na naturalne zjawiska przyrodnicze i popularyzować naj-

cenniejsze wartości przyrodnicze w ich najbliższym otoczeniu;

- tworzyć warunki umożliwiające mieszkańcom kontakt z przyrodą w miejscu zamieszkania.

Realizacja przedstawionych założeń wymaga stosowania konsekwentnej polityki przez organa administracji lokalnej i miejscowe organizacje społeczne. Głównie kierunki działań ochronnych powinny objąć:

- tworzenie obszarów i stref ochronnych
- łączenie pojedynczych obiektów w większe kompleksy co zapewni skuteczniejszą ochronę
- tworzenie miejskiego systemu zieleni obejmującego: parki, ogrody wraz z zabytkowymi i historycznymi obiektami oraz obiekty ściśle przyrodnicze
- opiekę i utrzymanie miejskich terenów zieleni
- zabezpieczenie trwałości obszarów przyrodniczo cennych (nie dopuszczanie do zmiany ustaleń ochronnych i przyjętych sposobów użytkowania)

Ochrona przyrody w Czeladzi

Pomimo znacznego przeobrażenia środowiska przyrodniczego miasta na jego terenie istnieją niewielkie „wyspy” ze zróżnicowaną florą i fauną godne zachowania i włączenia w system miejskich terenów zieleni. Nieczynny kamieniołom w południowym skłonie Wzgórza Bożecha kwalifikuje się do objęcia ochroną jako stanowisko dokumentacyjne jednak walory przyrodniczo - krajobrazowe terenów przyległych predysponują większy teren do ochrony w formie **użytku ekologicznego**. Aktualnie obszar ten pełni funkcję rekreacyjną. Jest miejscem spacerów mieszkańców i zabaw dzieci. Funkcję jego możnaby, po odpowiednim zaadoptowaniu rozszerzyć o funkcję dydaktyczną. Dla utrzymania walorów tego obszaru należy bezwzględnie zachować nieczynny kamieniołom i wstrzymać jego zasypywanie. Należy usunąć dzikie wysypiska śmieci, nie dopuszczać do dalszego zaśmiecania i dewastacji obszaru (m.in. wyznaczyć miejsca pod małe biwaki i ogniska). Objąć opieką konserwatorską piece wapienne i uporządkować teren wokół nich.

Szczególnie cenne dla miasta są stawy i zbiorniki wodne, które ze względu na posiadane walory i potencjalne możliwości wzbogacania bioróżnorodności należy otoczyć **ochroną lokalną** poprzez ujęcie w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego. Obszary te należy pozostawić sukcesji spontanicznej, jedynie w pasie nadbrzeżnym wysadzić grupy rodzimych drzew i krzewów związanych z siedliskami nadwodnymi (wierzby: purpurowa, witwa, krucha i biała oraz olsza czarna).

Park Grabek wraz z parkiem Jordana powinien zostać włączony w obszar projektowanego zespołu przyrodniczo - krajobrazowego "Dolina Brynicy".

W celu zachowania podstawowej funkcji Brynicy jako korytarza ekologicznego należy objąć ochroną obszar jej doliny.

Niezmierzalnie ważne jest także zapobieganie wypalaniu traw przez miejscową ludność w okresie wiosennym i jesienią. Szczególnie wiosną wypalanie traw powoduje niepowetowane straty dla środowiska przyrodniczego (nie mówiąc już o zanieczyszczaniu powietrza miasta). Prowadzi do całkowitej zagłady gatunków występujących na wypalanych obszarach: piskląt i młodych ptaków, płazów wędrujących do zbiorników w celu odbycia godów, drobnych ssaków oraz wszystkich występujących na terenie ślimaków, owadów i innych bezkręgowców, często bardzo pożytecznych z punktu widzenia człowieka.

Istotną jest także lokalizacja części obszarów w dolinie Brynicy - rzeki pełniącej funkcję korytarza ekologicznego o znaczeniu regionalnym. Potrzebę ochrony doliny Brynicy postulowano już wcześniej w ramach projektowanego Systemu Obszarów Chronionych Województwa Katowickiego. Wychodząc na przeciw tym postulatom proponuje się objąć cały odcinek rzeki Brynicy, pozostający w granicach miasta, ochroną w formie **zespołu przyrodniczo - krajobrazowego**. Do obszaru chronionego należy włączyć obszary zlokalizowane w dolinie rzeki: tereny otwarte (trawiaste nieużytki) w północnej części miasta, teren stawów zlokalizowanych na prawym brzegu rzeki przy granicy z Siemianowicami Śl., parki: miejski przy ul. Katowickiej, Grabek wraz z Ogrodem Morwowym i zabytkowy park dawnego dyrektora kopalni „Saturn” przy ul. Dehnelów oraz park Jordana.

Zgodnie z brzmieniem ustawy o ochronie przyrody z 1991 r. zespół przyrodniczo - krajobrazowy zabezpiecza obszary o znaczeniu lokalnym, cenne fragmenty krajobrazu naturalnego i kulturowego, wartości estetyczne oraz historyczno - pamiątkowe.

Korytarze ekologiczne, obszary łącznikowe

Przez obszar miasta na kierunku północ - południe przepływa rzeka Brynica (w granicach miasta znajduje się jej środkowy bieg) pełniąca istotną funkcję na jego obszarze i terenach sąsiednich. Wąska dolina rzeki stanowi **korytarz** umożliwiający połączenie z obszarami położonymi na północ i południe od miasta. Wprawdzie rzeka jest w swym środkowym i dolnym biegu uregulowana (od zbiornika w Kozłowej Górze do ujścia) jednak korzystną jej cechą jest zachowana ciągłość na znacznych obszarach. Jest to jednak bardziej ciągłość przestrzenna niż ekologiczna, ponieważ tą drugą blokują skutecznie skażenia wód, brak lub znaczne ograniczenie kontaktów poprzecznych oraz kilka barier technologicznych. Najpoważniejsze, trudne do pokonania są przeszkody w postaci obiektów przemysłowych i szlaków komunikacyjnych (np. trasa przelotowa - ul. Staszica). Jednak na pewnych odcinkach dolina Brynicy sprzyja bytowaniu i migracji roślin i zwierząt.

W granicach Czeladzi, prawie na całej długości, Brynica płynie wśród terenów otwartych: nieużytków na północy, parków w części środkowej i ogródków działkowych na południu. W Systemie Obszarów Chronionych Województwa Katowickiego dolina Brynicy klasyfikowana jest jako korytarz ekologiczny łączący **regionalne elementy** SOCH na północy i na południu województwa przez tereny zwartej zabudowy Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego. Włączenie doliny rzeki w obszar chroniony wzmocni jej funkcję i zagwarantuje utrzymanie terenów otwartych doń przylegających. Jednak wzbogacenie funkcji ekologicznej rzeki wymaga opracowania spójnej koncepcji ochrony i rewitalizacji obszaru całej zlewni.

Funkcję **obszarów łącznikowych** pełnią w granicach miasta rozległe tereny rolnicze i porolne zlokalizowane w północnej, północno-wschodniej i południowo - zachodniej jego części. W części zachodniej tereny otwarte Czeladzi (zadrzewiona hałda, tereny rolne i porolne) sąsiadują z terenami otwartymi położonymi w granicach administracyjnych Siemianowic Śląskich. Są to obszary różniące się pod względem sposobu użytkowania i walorów przyrodniczych: pola uprawne, ogrody działkowe, nieużytki, tereny zieleni urządzonej (**park „Pszczelnik”**) i obszary leśne (**„Bażaniarnia”**). Park „Pszczelnik” należy do nielicznej grupy parków aglomeracji katowickiej, na terenie których zachowały się fragmenty naturalnych siedlisk i związanych z nimi zbiorowisk roślinnych. Park ten powstał na przełomie XIX i XX wieku jako założenie krajobrazowe na miejscu naturalnych lasów liściastych. Aktualnie na jego terenie występują fragmenty zbiorowisk grądowych i lęgowych z charakterystycznymi dla nich gatunkami tj.: zawilec gajowy, kokoryczka wielokwiatowa szczyr trwały, czworolist, fiolek leśny i kalina koralowa.

Obszary położone w północnej części Czeladzi mają możliwość połączeń z podobnymi obszarami położonymi w granicach Wojkowic (przez dolinę Brynicy) i Będzina (Grodziec). Szczególnie cenne ze względów przyrodniczych obszary zlokalizowane w granicach Będzina to park **Rozkówka** i **Góra Świętej Doroty**. Górę Św. Doroty charakteryzują wysokie walory przyrodniczo - krajobrazowe i kulturowe. Wartości przyrodnicze reprezentuje budowa geologiczna i sama Góra Św. Doroty oraz specyficzna roślinność (zarośla śródpolne zwane czyżniami, murawy kserotermiczne), zaś kulturowe - budowle świeckie i sakralne oraz parki przypałacowe.

Tereny dogodne do wykorzystania w procesie dydaktycznym

Podstawowym warunkiem zrozumienia zjawisk zachodzących w przyrodzie jest bezpośredni kontakt z terenem. W związku z tym programy nauczania biologii muszą uwzględniać ten aspekt w procesie dydaktycznym. Bezpośredni kontakt z przyrodą ożywioną jest szczególnie istotny w wielkich aglomeracjach miejskich, w których młodzież nie ma możliwości codziennego obserwowania różnorodnych zmian i procesów zachodzących w świecie ożywionym. Stwarza to konieczność rozpoznania terenów miejskich i podmiejskich oraz odnalezienie takich fragmentów, które mogą być przydatne w procesie nauczania biologii. Okazuje się bowiem, iż nawet w terenach wielkomiejskich występują miejsca (często niewielkie „wyspy”), gdzie obserwować można różnorodne procesy przyrodnicze i wykorzystać je w procesie nauczania.

Na terenie Czeladzi jest kilka takich miejsc. Najciekawsze pod względem przyrodniczym, są okolice **kamieniołomu i starych wyrobisk w południowo-wschodniej części miasta**. Wielkość tego obszaru umożliwia wyznaczenie ścieżki dydaktycznej, na której prowadzący zajęcia z biologii może realizować różne tematy lekcyjne (np.: oznaczanie wybranych gatunków roślin i zwierząt; przystosowanie organizmów do życia w określonych siedliskach; sukcesja roślinności itp.). Innym przydatnym miejscem są okolice **stawów przy trasie prowadzącej do Siemianowic**. Walorem jest tutaj występowanie zbiorników wodnych, umożliwiających prowadzenie sprofilowanych na środowiska wodne lekcji. Wreszcie występujące w mieście **duże parki** stanowią teren, gdzie możliwe jest przeprowadzenie zajęć o profilu botanicznym oraz zoologicznym, ze szczególnym uwzględnieniem poznawania drzew i ptaków.

„Zielony” program dla miasta

⇒ **Otoczenie ochroną prawną wskazanych, szczególnie cennych ze względów przyrodniczych obszarów:**

- Objęcie ochroną prawną w formie **użytku ekologicznego** nieczynnego kamieniołomu wraz z obszarem przylegających doń nieużytków na Wzgórzu Bożecza. Ochroną konserwatorską należy objąć piece wapiennicze.
- Objęcie ochroną prawną w formie **zespołu przyrodniczo - krajobrazowego** doliny rzeki Brynicy wraz z położonymi w jej obszarze terenami otwartymi, parkami. Połączenie cennych przyrodniczo obiektów w ciąg obszarów chronionych zapewni

skuteczniejszą ich ochronę.

- Objęcie **ochroną lokalną** stawów przy ul. Staszica i ul. Wiosennej i ściany dawnego kamieniołomu przy Urzędzie Miasta w drodze ich wpisania do miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.
- Objęcie ochroną prawną w formie **pomników przyrody** sędziwych drzew.

⇒ **Opracowanie planów zagospodarowania dla obszarów proponowanych do ochrony lokalnej i obszarów „łącznikowych” :**

- Uwzględnienie ww. obszarów w planie zagospodarowania przestrzennego miasta. Plan przestrzenny rozstrzyga bowiem o rozmieszczeniu obszarów spełniających różne funkcje przyrodnicze i techniczne, proponuje także konstrukcję systemu przyrodniczo - technicznego danego obszaru.

⇒ **Opracowanie programu renowacji i rewitalizacji doliny Brynicy.**

Program ten może być rozwiązany jedynie w drodze współdziałania gmin leżących na terenie zlewni Brynicy. Punktem wyjścia do opracowania i realizacji planu winno stać się założenie, że rzeka ta stanowi korytarz ekologiczny o znaczeniu regionalnym. Należy rozwiązać problem obniżenia zanieczyszczenia wód Brynicy poprzez powstrzymanie odprowadzania ścieków lub rygorystyczne przestrzeganie norm dla zrzutu ścieków, bezwzględne ich uprzednie oczyszczenie mechaniczno - biologiczne. Istotne jest niedopuszczanie do lokalizacji wszelkich inwestycji w dolinie Brynicy, a tam gdzie jest to możliwe „otworzenie” doliny. W tej chwili rzeka płynąca uregulowanym korytem ujęta jest w wysokie wały powodujące jej całkowitą izolację w stosunku do terenów przyległych.

W granicach Czeladzi obszary o potencjalnych możliwościach odtworzenia struktur przyrodniczo złożonych położone są wzdłuż doliny w północnej części miasta. Do znacznego wzbogacenia środowiska przyrodniczego można doprowadzić tworząc w tej części doliny stawy i tereny podmokłe (konieczna ekspertyza hydrogeologiczna). Wzdłuż koryta należy kształtować pasy roślinności przechwytyjącej substancje rozpuszczalne w wodzie i zabezpieczające przed erozją.

⇒ **Ochrona istniejących i odtwarzanie małych oczek wodnych i sztucznych zbiorników wodnych:**

- utrwalanie brzegów sztucznych zbiorników wodnych roślinnością rodzimą;
- budowa wysp i platform dla ptactwa na większych zbiornikach.

⇒ **Ochrona obszarów szczególnie cennych przed skutkami działalności górniczej:**

- w przypadku obszarów najcenniejszych ograniczyć eksploatację do całkowitego jej wstrzymania na obszarach szczególnie zagrożonych;
- prowadzić rekultywację nieużytków pogórnich tj. zapadliska, zatopiska w kierunku ogólnoprzyrodniczym.

⇒ **Ochrona chronionych, rzadkich i zanikających gatunków roślin i zwierząt poprzez zabezpieczenie ich siedlisk:**

- zabezpieczenie przed zmianami stosunków wodnych
- szczególna ochrona cieków i zbiorników wodnych jako miejsca rozrodu i bytowania wielu gatunków płazów i ptaków;
- przestrzeganie zakazu wypalania roślinności na łąkach, pastwiskach, nieużytkach, rowach, pasach przydrożnych, szlakach kolejowych lub w strefie oczeretów i trzcin (zgodnie z ustawą o ochronie przyrody z 1991 r., Art. 45);
- właściwy dobór drzew i krzewów w planowaniu zieleni urządzonej jako miejsc schronienia ptaków, gryzoni;
- ochrona drzew dziuplastych w parkach i zadrzewieniach śródmiejskich;
- edukacja społeczeństwa (propagowanie i popularyzacja postaw proekologicznych).

⇒ **Utrzymanie i wzbogacanie bioróżnorodności poprzez zapewnienie mozaiki biotopów:**

- zachowanie mozaikowej struktury krajobrazu gwarantuje wzrost bogactwa fauny;
- kształtowanie nowych jakościowo struktur szczególnie na obszarach zdewastowanych;
- urozmaicenie krajobrazu (głównie w północnej części miasta) poprzez wprowadzenie na tereny nieużytków porolnych pasów zadrzewień i zakrzewień. W tej części miasta istotnym byłoby tworzenie zakrzewień śródpolnych o charakterze czyżni (tworzonych przez rodzime gatunki: głogu, tarniny, róż) w powiązaniu z analogicznymi obszarami położonymi w granicach Będzina Część dzisiejszych nieużytków porolnych sąsiadujących z terenami zabudowanymi powinna zostać przeznaczona na zakładanie „wysp”, „pasm” lasków miejskich, których skład gatunkowy (wyłącznie gatunki rodzime!) powinien być dostosowany do warunków siedliska. W okresie perspektywnym tereny te (wzbogacone o gatunki flory i fauny z migracji) stanowiłyby otulinę dla terenów zabudowanych - mieszkaniowych, podnosząc nie tylko walory przyrodniczo-krajobrazowe ale i zdrowotne. W kształtowanie tych obszarów powinni być zaangażowani mieszkańcy, młodzież szkolna i lokalne instytucje. Ich zaangażowanie we wszystkie etapy projektu zagwarantowałoby utrzymanie i właściwe wykorzystanie tych obszarów.

- odtwarzanie zbiorowisk łąkowych poprzez koszenie i wypas części dzisiejszych nieużytków;
- przeprofilowanie rolnictwa (preferowanie upraw roślin przemysłowych).

⇒ **Utrzymanie istniejących i kształtowanie nowych połączeń przyrodniczych:**

- włączenie doliny Brynicy w układ przestrzenny systemu przyrodniczego (ochrona w formie zespołu przyrodniczo - krajobrazowego);
- kształtowanie połączeń przyrodniczych w granicach miasta w powiązaniu z terenami sąsiadującymi. Ze względu na specyficzną lokalizację Czeladzi wewnątrz terenów miejsko - przemysłowych aglomeracji katowickiej, "ściśnięcie" miasta przez rozrastające się w sąsiedztwie ośrodki miejskie, Czeladź nie posiada klasycznej strefy podmiejskiej z terenami otwartymi (lasami, łąkami), które stanowiłyby źródła zasilania dla bioróżnorodności wewnątrz miasta. Dlatego też niezwykle istotna jest w tym względzie współpraca między gminami leżącymi w sąsiedztwie: wspólne uzgadnianie, planowanie i kształtowanie powiązań przyrodniczych (np. na terenie miasta Katowice zaproponowano objęcie ochroną w formie zespołu przyrodniczo-krajobrazowego kompleksu stawów Szopienice - Borki położonych w dolinie Brynicy; rozpoznanie walorów przyrodniczych odcinka doliny położonego na terenie Sosnowca mogłoby doprowadzić do opracowania spójnej strategii ochrony większego fragmentu doliny)
- wykorzystanie starych, nieczynnych linii kolejowych i drogowych jako korytarzy ekologicznych (zamiana w ciągi spacerowe z kępowymi zadrzewieniami i zakrzewieniami);
- budowanie przepustów i przejść dla zwierząt na terenie barier utrudniających ich migrację;
- tworzenie ciągów spacerowych łączących poszczególne obszary w granicach miasta i wyjść na tereny sąsiednie.

⇒ **Rekultywację obszarów zdewastowanych, o zniszczonej pokrywie roślinnej, tworzenie pasów zieleni izolacyjnej wokół zakładów przemysłowych.**

⇒ **Opieka i utrzymanie miejskich obszarów przyrodniczo cennych:**

- ochrona i konserwacja zabytkowych założeń ogrodowych;
- ochrona pomnikowych okazów drzew;
- wprowadzanie zieleni na terenach śródmiejskich, w dzielnicach staromiejskich (pojedyncze zadrzewienia, niewielkie skwery, pnącza);

Zanokcica skalna i murawowa w szczelinach muru cmentarnego.

Gniazda jaskółki brzegówki w skarpie powstałej na skutek działalności człowieka.

- projektowanie nowych terenów zieleni, szczególnie dla nowych osiedli mieszkaniowych (w tym także obszarów spontanicznej roślinności, które wymagają mniejszych nakładów finansowych);
- właściwa, fachowa pielęgnacja zieleni wysokiej, w tym szczególnie nasadzeń przyulicznych.

⇒ **Ochrona krajobrazu kulturowego dokumentującego historię miasta i regionu:**

- ochrona zabytkowego układu centralnej części miasta (założonego na bazie wrzeciona);
- ochrona zabytkowych budynków mieszkalnych, sakralnych i zabytków techniki;
- tworzenie powiązań z obszarami o wysokich walorach przyrodniczych (powiązanie zabytkowego centrum z obszarem projektowanego zespołu przyrodniczo - krajobrazowego).

⇒ **Edukacja społeczeństwa:**

- propagowanie obszarów przyrodniczo cennych, potrzeby ich ochrony i właściwego korzystania z ich zasobów;
- udostępnianie poszczególnych obszarów zgodnie z ich rolą i odpornością na presję człowieka (w przypadku obszarów szczególnie wrażliwych budowanie pomostów, przejść zabezpieczających najcenniejsze fragmenty roślinności, a jednocześnie umożliwiających dostęp człowiekowi).

⇒ **Prowadzenie stałego monitoringu stanu zasobów przyrodniczych miasta:**

- egzekwowanie przeprowadzania ocen wpływu na środowisko planowanych inwestycji.

Pomimo znacznego przeobrażenia środowiska przyrodniczego miasta posiada ono wiele walorów godnych ochrony i utrzymania. Walorem miasta wymagającym zwrócenia szczególnej uwagi są rozległe tereny otwarte nieużytków porolnych (ok. 40 % powierzchni miasta), znajdujące się w północnej i wschodniej części miasta (tu walorem jest przestrzeń). Posiadają one wysokie potencjalne możliwości odtworzenia i wzbogacenia struktur przyrodniczych. Sformułowane na podstawie aktualnych badań przyrodniczych wnioski i zalecenia ochronne pokrywają się w wielu punktach z założeniami do planu ogólnego perspektywicznego zagospodarowania przestrzennego miasta. Przyjęcie przez mieszkańców i władze miasta „zielonej” strategii powinno stanowić punkt wyjścia w planowaniu dalszego jego rozwoju, uwzględniającego - zgodnie z założeniami nowej ustawy o zagospodarowaniu prze-

strzennym - zasady ekorozwoju oraz wymagania ochrony środowiska przyrodniczego.

Jak się wydaje władze miasta dobrze to rozumieją. Dlatego też konsekwentnie dążą do zagospodarowania wszelkich nieużytków, również w kierunku leśno-parkowym. Obok wymienionego w opracowaniu stawu osadowego „Alfred” możemy liczyć, że w najbliższych latach powstaną dalsze oazy zieleni w rejonie zwałowisk przy ul. Granicznej i Węglowej oraz szybu „Hieronim”. Rozrosną się niektóre parki, np. „Prochownia” (od strony ul. Wiejskiej) oraz przy „Ostoi” na Piaskach. Rozbudowany zostanie także system zieleni stanowiącej zaplecza dla osiedli mieszkaniowych. Przewiduje się, że do roku 2000 wzbogacimy się o obszary zieleni urządzonej w rejonie pomiędzy ul. Szpitalną i Wojkowicką; projektowanego osiedla przy ul. Mysłowickiej; Osiedla Piłsudskiego oraz na granicy między Czeladzią i Grodźcem w rejonie torów kolei piaskowej. Szczególnego wymiaru nabiera współpraca podjęta w roku ubiegłym między Wydziałem Ochrony Środowiska, a Polskim Związkiem Wędkarskim. W jej ramach planuje się kompleksowe zagospodarowanie stawów w rejonie ul. Staszica („Wylewy”) oraz ul. Wiosennej.

Ochrona Środowiska nie zależy jedynie od dobrej woli administracji samorządowej. Ogromne znaczenie posiada podejście do tego problemu przez administrację spółdzielni mieszkaniowych. Niestety czeladzcy potentaci nie wykazywali i nie wykazują nadal zbyt dużego zainteresowania sprawą, licząc na działania gminy. Podobne stanowisko prezentuje potentat w zakresie dysponowania terenem - Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa. Istnieje uzasadniona obawa, że podyktowana doraźnymi efektami ekonomicznymi polityka pozbywania się zwartych kompleksów gruntów doprowadzi do chaotycznego ich zagospodarowania w przyszłości. Miejmy nadzieję, że tak nie będzie i Czeladź pozostanie miastem rozwijającym się w harmonii z przyrodą, której jesteśmy integralną częścią.

VI. Słowniczek

antropogeniczny - powstały w wyniku działalności człowieka

antropofity - (rośliny adwentywne) - rośliny synantropijne, obcego pochodzenia, zawleczone przez człowieka najczęściej w postaci nasion i owoców nieraz z odległych okolic.

bory mieszane - zbiorowiska leśne z równorzędnym udziałem w drzewostanie gatunków szpilkowych i liściastych.

biotop - obszar, na którym osiedliły się gatunki organizmów żywych o tych samych lub bardzo podobnych wymaganiach życiowych.

degradacja - obniżenie jakości.

dendroflora - flora roślin drzewiastych.

dyformizm płciowy - występowanie różnic morfologicznych między samcem, a samicą tego samego gatunku.

ekosystem - (biogeocenoza) - dynamiczno-funkcjonalny układ ekologiczny złożony z nieożywionych (abiotycznych) elementów środowiska, czyli z siedliska i odpowiadających mu elementów żywych, czyli biocenozy. Układ ten zajmuje pewną przestrzeń, w której zachodzi stała wymiana materii, a także przepływ energii.

fitocenoza - (płat roślinności) - roślinny składnik biocenozy; naturalne skupienie gatunków zajmujące pewną przestrzeń, jednolite pod względem składu florystycznego, wchodzące w obręb określonego zespołu roślinnego.

gastrolity - kamyki i ziarna piasku połykane przez niektóre ptaki i zalegające w części mięśniowej żołądka, ułatwiające rozdrabnianie pokarmu.

gniazdowniki - ptaki, których pisklęta po wykluciu są na ogół nagie i ślepe, niezdolne do samodzielnego opuszczania gniazda i odżywiania się.

grądy - europejskie żyzne, wielogatunkowe lasy liściaste zrzucające liście na zimę, porastające gleby mineralne o różnym stopniu wilgotności.

introdukcja - świadome lub nieświadome wprowadzanie gatunku na teren, na którym

nie występował.

krzewinka - bardzo niski krzew (np. wrzos).

las mieszany - las tworzony przez, będące w większości, gatunki liściaste i iglaste.

łęgi - żyzne i wybitnie wilgociolubne zbiorowiska lasów olszowych, jesionowo - olszowych i wiązowo - jesionowych z bujnym wielowarstwowym runem.

metamorfoza - (przeobrażenie się) - szereg zmian morfologicznych i fizjologicznych prowadzących do przekształcenia postaci larwalnej w osobnika dorosłego.

monokultura - uprawa roślin jednego gatunku.

murawy piaszczyskowe - ubogie zbiorowiska trawiaste wykształcające się podłożu piaszczystym o kwaśnym odczynie i niekorzystnych warunkach wilgociowych o dużym stopniu nasłonecznienia.

obszar chronionego krajobrazu - obejmuje wyróżniające się krajobrazowo tereny o różnych typach ekosystemów. Zagospodarowanie tych systemów powinno zapewnić stan ich względnej równowagi.

podszczyt - warstwa krzewów w strukturze zbiorowiska leśnego.

pomnik przyrody - pomnikami przyrody są pojedyncze twory przyrody żywej i nieożywionej lub ich skupienia o szczególnej wartości naukowej, kulturowej, historyczno - pamiątkowej i krajobrazowej oraz odznaczające się indywidualnymi cechami, wyróżniającymi je wśród innych tworów, w szczególności sędziwe drzewa i krzewy, źródła, wodospady, wywierzyska, skałki, jary, głązy narzutowe i jaskinie.

populacja - przedstawiciele danego gatunku występujący na określonym obszarze o potencjalnych zdolnościach do krzyżowania się.

relikty - gatunki roślin rozpowszechnione w dawniejszych okresach geologicznych, a obecnie występujące na nielicznych stanowiskach.

restytuowany gatunek - gatunek wprowadzony przez człowieka na stanowiska, w których występował dawniej i zaniknął.

rezerwat przyrody - jest obszarem obejmującym zachowane w stanie naturalnym lub mało zmienionym ekosystemy, określone gatunki zwierząt, elementy przyrody nieożywionej, mające istotną wartość ze względów naukowych, przyrodniczych, kul-

turowych bądź krajobrazowych.

ruderalna roślinność - roślinność występująca na siedliskach wtórnych, stosunkowo silnie zmienionych przez człowieka, o często zanieczyszczonej glebie, narażonych na gwałtowne zmiany.

runo - warstwa roślin dna lasu, o wysokości od kilku centymetrów do 1 metra, złożona z gatunków roślin zielnych, krzewinek i siewek drzew.

segetalna roślinność - roślinność związana z terenami upraw rolnych (np. chwasty).

sukcesja - kolejne następstwa zespołów roślinnych i zwierzęcych (biocenoz) na danym obszarze w wyniku zmian zachodzących w siedlisku, a uwidaczniających się na zewnątrz w składzie gatunkowym zespołów.

synantropijny gatunek - gatunek towarzyszący człowiekowi, związany z człowiekiem.

synantropizacja - przemiany, jakie zachodzą w składzie flory, fauny, krajobrazie roślinnym pod wpływem działalności człowieka.

takson - zbiór osobników wydzielony w naturalny sposób spośród organizmów żyjących na ziemi.

terytorializm - instynktowna cecha gatunków nakazująca obronę zamieszkiwanego obszaru przed przedstawicielami swojego gatunku.

torfowisko - zbiorowisko roślin bagiennych wytwarzających podkład torfu.

użytek ekologiczny - pozostałość ekosystemu zasługująca na ochronę, mająca znaczenie dla zachowania unikalnych zasobów genowych i typów środowisk.

zagniazdowniki - ptaki, których pisklęta wkrótce po wykluciu się zdolne są do opuszczenia gniazda, a często do samodzielnego wyszukiwania i pobierania pokarmu.

zbiorowisko roślinne - każde zgrupowanie roślin występujące w przyrodzie.

zespół przyrodniczo - krajobrazowy - wyznacza się w celu ochrony wyjątkowo cennych fragmentów krajobrazu naturalnego i kulturowego, dla zachowania jego wartości estetycznych.

Centrum Dziedzictwa Przyrody
Górnego Śląska

Sygn. 1222

